

BISKUPIJSKO SJEMENIŠTE U ĐAKOVU – OD OSNUTKA DO 1918.

NIKOLA ŠKALABRIN*

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Đakovo, Hrvatska

UDK 348.1:262.3(497.5 Đakovo)
"1806.-1918."
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2006.

Sažetak

Ovaj je članak posvećen osnivanju Biskupijskoga sjemeništa u Đakovu koje ove godine slavi 200. obljetnicu svoga postojanja i djelovanja (1806.-2006.). Dok su se nakon Tridentskoga sabora (1545.-1563.) u drugim dijelovima Europe počela osnivati sjemeništa, od Rima do Zagreba, naše dvije biskupije, Bosanska i Srijemska, bile su u pravom ropstvu. Nakon oslobođanja Slavonije i Srijema od Turaka, Katolička se Crkva na tim područjima obnavlja duhovno i materijalno. Uskoro se Bosanska i Srijemska biskupija sjedinjuju (1773.) i tako se polako stvaraju uvjeti za ostvarenje dekreta Tridentskoga sabora u kojem stoji da svaka biskupija treba imati svoje sjemenište. Autor polazi od početka Crkve opisujući njezinu skrb za pripravu budućih svećenika, iznoseći u kratkim crtama katehetske, župne, samostanske, biskupske ili katedralne škole. U vrijeme sveučilišta nastaju oko njih zavodi (collegia), čija je prvotna svrha bila da se sveučilištarcima osigura stan i hrana da bi se što lakše mogli posvetiti studiju na pojedinim fakultetima sveučilišta. Na Londonskom saboru (1556.) prvi puta se upotrebljava riječ seminarium (sjemenište) za označavanje zavoda za

* Prof. dr. sc. Nikola Škalabrin, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku / Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Petra Preradovića 17, 31 400 Đakovo, Hrvatska / Croatia.

formaciju klera. Na tom se primjeru inspirirao i Tridentski sabor pri donošenju dekreta o obvezatnom osnivanju biskupijskih sjemeništa. Skoro punih 250 godina nakon spomenutoga Sabora, biskup Antun Mandić osniva Biskupijsko sjemenište u Đakovu.

Ključne riječi: Tridentski sabor, zavod, sjemenište, malo i veliko sjemenište, biskupijsko i međubiskupijsko sjemenište, filozofija, teologija, odgoj, obrazovanje, akademija, sveučilište, biskupski licej.

Uvod

Prigodom 400. obljetnice Dekreta Tridentskoga sabora o osnutku sjemeništa, Pavao VI. u svom Apostolskom pismu *Summi Dei Verbum*, od 4. studenoga 1963., spominje kako je Crkva svjesna da su službenici Isusa Krista dužni pokazati se pred ljudima učiteljima kreposti, ponajprije vlastitim primjerom, a zatim riječima, da bi zaista bili *sol zemlje i svjetlo svijeta*, stoga je ona već od prvih stoljeća svoga života posebno pazila da se mladići, koji žele postati svećenici, dobro pripreme i odgoje. O tome imamo kao najozbiljnijeg svjedoka sv. Leona Velikog koji je napisao da su s pravom časne uredbe blaženih Otaca smatrale, kad govore o izboru svećenika, da su za tu svetu službu sposobni oni koji su – prošavši pojedine stupnjeve raznih službi – pružili o sebi uvjerljivi dokaz, da svjedočanstvo o njegovu životu svakomu daju njegova djela. Kasnije su sabori, kako opći tako i krajevni, da bi namrle običaje od starine nekako ustalili, postupno stvarali zakone i običaje, koje je poslije usvojila čitava Crkva kao svete propise. Dovoljno je spomenuti samo dekrete koje je donio III. i IV. lateranski sabor.¹

1. Od početka Crkve do sv. Augustina (354.-430.)

Poznato je da Apostoli nisu osnivali sjemeništa, ali su i te kako vodili računa o pripravi onih koji su nakon njih trebali nastaviti apostolsko djelo. Spomenimo samo sv. Pavla i njegova učenika Timoteja. Sv. Pavao mu je davao mnoge savjete, koji idu od preporuke da pazi na svoje zdravlje, pa sve do poticaja da živi uzoran život urešen svakom krepošću. Ista se skrb opaža i kod

¹ Usp. PAULUS VI, Epistula Apostolica *Summi Dei Verbum*, u: *AAS* 60 (1963.), str. 979.-980.; usp. i prijevod: PAVAO VI., Apostolsko pismo pape Pavla VI. povodom 400-godišnjice Tridentinskog sabora o osnivanju sjemeništa, u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 16 (1963.), br. 12, str. 191.

mnogih biskupa. Povjesničar Sokrat spominje brigu koju je imao Aleksandar, biskup Aleksandrije, koja se sastojala u tome da je on kod sebe okupljao neke dječake koje je vidio kako veoma dobro imitiraju svete obrede pri svojim dječakim igrama.

Posebnu pozornost zaslužuju *katehetske škole* 2. stoljeća, koje nalazimo u Rimu, Aleksandriji, Antiohiji, Cezareji u Palestini i Kartagi. Govoreći o Origenu i njegovoj antiohijskoj školi, Euzebije iz Cezareje donosi kratak opis studentskoga programa. U tim su školama izrađene prve teološke sinteze, u njima su se odrasli pripremali za apostolat, a oni koji su težili za svećeništvom poučavali su se u pjevanju, gramatici, aritmetici, filozofiji i onim pomoćnim disciplinama koje su se smatrale korisnima za studij Svetoga pisma. Biskupova se briga za pripravu njegovih izravnih suradnika ostvarila u posebnoj zadaći povjerenoj »biskupovom đakonu«, nazvanom »arhidakon«. Kakva je u početku bila stvarna funkcija arhidakona nije baš bilo jasno. Međutim, kan. 60 Nicejskoga sabora (325.) izričito spominje zadaću koja pripada arhidakonu, skupa s »korepiskopom« (*chorepiscopus*),² u izboru kandidata za svećeništvo i u njihovoj pripremi prije nego što su ih predstavljali biskupu za ređenje. Arhidakon *debet nunc suscipere curam eorum in iis quae ad statuta Ecclesiae pertinent et dare illis curam secundum ordinem Ecclesiae*.

Krajem 4. i početkom 5. stoljeća dolazi do istinskog procvata saborskih propisa koji sve bolje preciziraju uvjete koji se zahtijevaju za primanje svetih redova. Ti propisi, koji su bili često strogi, dokazuju kako je došlo do određene opuštenosti nakon što je Crkva postigla slobodu Konstantinovim ediktom (313.), s pogubnim posljedicama za kler kako na intelektualnom, tako i na moralnom planu. Stoga se ulazi u mnoge detalje, kao što je nužnost prethodnog ispita kandidata i nužnost otpusnog pisma od strane biskupa »od kojeg« (*a quo*): Tu su i propisi o ređenju robova, vojnika, trgovaca, bolesnih osoba, a ostali se propisi odnose na dob, poslušnost biskupu, svetost života, pobožnost i slično.³

² O pojmu korepiskopa usp. J. ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split, 1976., str. 136., gdje stoji da je korepiskop u starije vrijeme na Istoku bio biskupov pomoćnik, koji je vršio manje biskupske službe na selu izvan grada. On nije ni morao biti zaređen za biskupa, a moglo ih je biti i više u biskupiji. Korepiskopi se prvi put spominju početkom 4. stoljeća, a bilo ih je sigurno i prije, čim se kršćanstvo proširilo i izvan gradova. Kasnije se spominje samo jedan u biskupiji koji je bio u gradu u kojem je bio i biskup. Izraz potječe od grčke riječi *chorepiscopos* (*episcopos tes choras, en chora* – biskup u pokrajini).

³ Usp. F. MARCHISANO, L'evoluzione storica della formazione del clero, u: *Seminarium* 13 (1973.), br. 2, str. 300.-301.

2. Od sv. Augustina do IV. lateranskoga sabora (1215.)

Smatramo da nisu daleko od istine oni koji u *domus episcopi* sv. Augustina vide prvi oblik sjemeništa. Kad je sv. Augustin bio izabran za biskupa, smatrao je prijeko potrebnim okupiti oko sebe veoma drage prijatelje, od kojih su neki kasnije postali prezbiteri i biskupi, s kojima je mogao ostvariti one savjete koje je napisмено davao biskupima i prezbiterima. Koliko nam je poznato, on je prvi biskup koji je ostvario oblik zajedničkoga života sa svojim prezbiterijem, uključujući i kandidate za svećeništvo, i njegov je primjer bio odlučujući za mnoge inicijative poduzete u kasnijim stoljećima. O tome nam govori Sabor u Vaisonu (529.), koji živo preporučuje *secundum consuetudinem quam per totam Italiam satis salubriter tenere cognovimus* da župnici skupljaju u svojim kućama najbolje mladiće, prikladno ih poučavaju *ut sibi dignos successores provideant*.

Župne škole bile su u vrijeme ranoga srednjeg vijeka jedan od najraširenijih i najuspješnijih načina za formaciju klera. Sabori često preporučuju njihovo osnivanje u svim župama. Međutim, te su škole malo-pomalo počele gubiti svoj strogo klerički karakter, otvarajući se svima mladima, bez obzira jesu li ili nisu kandidati za svećeništvo, kako to već proizlazi iz 34. poglavlja Rimske sinode Eugenija II. (826.) te, kasnije, iz 18. poglavlja III. lateranskoga sabora (1179.). Propisi tih dvaju skupova ostaju temelj svih crkvenih zakona srednjega vijeka glede nižih škola, a prihvatio ih je i sam Tridentski sabor.

Blizu župnih škola, na glasu su u srednjem vijeku bile *samostanske škole*. Njih je ustanovio Giovanni Cassiano u Francuskoj, Cassiodoro i sv. Benedikt u Italiji, a imale su, među ostalim ciljevima, i cilj formiranja kandidata za svećeništvo. Proširivši se brzo po Europi, samostanske su škole bile središta bujne civilizacije. U njima se predavalo 7 slobodnih vještina, najprije tri: gramatiku, retoriku i logiku, a potom četiri: aritmetiku, geometriju, astrologiju i glazbu. Osim toga, predavale su se i strogo teološke discipline te napose Sveto pismo. Sve do 12. stoljeća, pa i u vremenskim razdobljima koja su bila veoma mučna u povijesti Crkve, kao što je bilo 10. stoljeće, ta su središta svuda cvala, ali su kasnije počela najavljivati jasan raspad prema 12. stoljeću, uz iznimku Montecassina.

Sa župnim i samostanskim školama ranoga srednjeg vijeka veliki razvitak doživjele su i *biskupske* ili *katedralne* škole, koje su često oponašale primjer sv. Augustina. Čini se da je prvu biskupsku školu osnovao sv. Euzebij iz Varce-

lija. Te su škole, koje dolaze nakon carskih škola, u početku, kao prezbiterske, gotovo isključivo bile određene za formiranje klera, ali su kasnije bile otvorene i za laike. Karlo Veliki se zauzeo za podizanje kulture klera, o čemu opširno govore mnogi njegovi kapitulari. Kao primjer navodimo kapitular iz 803. godine *Interrogo vos presbyteros*, koji propisuje da kandidati za svete redove trebaju biti brižljivo ispitani: znaju li apostolski simbol, Oče naš, kanone, penitencijal⁴, misu, obred krštenja, božanski oficij, tumačiti evanđelje i homilije Otaca.

U 9. i 10. stoljeću dolazi do raspada biskupskih škola (uz iznimku Španjolske), s velikom štetom za formiranje klera, kako na to ukazuju odluke koje su se donosile u stoljećima koja su neposredno slijedila, da bi se podigla priprema klera, premda tu i tamo nisu nedostajali propisi puni hvale, kao npr. propisi Ravenskoga sabora (998.), koji je izdao precizne odredbe o opreznom izboru onih koji su trebali primiti svete redove. Do buđenja interesa za formiranje klera dolazi u 11. stoljeću, napose zaslugom vrhovnih svećenika Nikole II. i Grgura VII. Zanimljivo je da je Grgur VII. namjeravao utemeljiti u Rimu posebne zavode (*collegia*) za pripremu mladih koji dolaze iz cijele Europe, kako se može zaključiti iz njegovog pisma, od 15. prosinca 1078., norveškom kralju Olafu III. Kasnije su djelo obnove preuzeli III. i IV. lateranski sabor (1179. i 1215.), koji su, preradivši ono što je jasno i umjereno kodificirao Gracijanov Dekret (1140.), dali veoma točne propise o pripravi klerika, nametnuvši da pri katedralama treba postojati jedan *Praepositus*, kojemu je specifična zadaća bila da besplatno poučava mlade klerike. Funkcije tog *Magister idoneus* dalje precizira IV. lateranski sabor.⁵

3. Vrijeme Sveučilišta

Vremenski gledano, prvo je sveučilište, u modernom smislu riječi, bilo Sveučilište u Salernu, koje je postalo poznato zbog medicinske škole već od sredine XI. stoljeća i ostalo je, tijekom skoro dva stoljeća, najveće europsko središte medicinske znanosti. Njegovom su razvitku uvelike pridonijeli benediktinci iz Montecassina, koji su bili prvi predstavnici i animatori Škole. Slijedilo je Bolonjsko sveučilište nastalo krajem XI. stoljeća (oko 1084.) i Pariško

⁴ Penitencijal je bio spis u kojem su se nalazile upute o vrsti javne pokore koju je trebalo odrediti za različite grijehe. Tako je npr. postojala pokornička knjiga: *Liber poenitentialis*, o čemu usp. J. ŠETKA, *Nav. dj.*, str. 205.

⁵ Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 302.-305.

koje duguje svoje osnivanje dvjema bulama pape Inocenta III. i diplomi kralja Filipa Augusta, krajem XII. stoljeća. Bila su to najslavnija sveučilišta srednjeg vijeka: Bolonja za predavanje pravnih znanosti, a Pariz za predavanje teoloških znanosti. Pohađao ih je ogroman broj studenata, koji su tamo stizali iz svih krajeva svijeta. Pariško je sveučilište primalo sve do 30.000 studenata: na njemu je skolastika dosegla najveći sjaj.⁶

Premda sveučilišta nisu imala neki zajednički izvor, nego je svako od njih očitovalo svoje posebne osobitosti, ipak se može tvrditi da sveučilišta općenito sačinjavaju kontinuitet katedralnih škola. Neka su sveučilišta, koja su osobito postala slavna zbog »fame« svojih nastavnika, postigla od vrhovnih svećenika, za onoga koji je u njima završio svoje studije, *licentiam ubique docendi*, a to je bitna karakteristika za *Studium generale*, što ga je razlikovalo od *Studium particulare*. Do te je promjene došlo u 12. stoljeću, a dugovala se različitim čimbenicima, kao što je procvat skolastike, s otkrićem Aristotela i arapskih filozofa; novo poštivanje rimskoga prava; ponovno oživljavanje interesa za egzaktne znanosti, napose za astrologiju, medicinu i kemiju. U Europi je 1400. godine bilo 40 sveučilišta, a općenito su obuhvaćala 4 fakulteta: teologiju, pravo, medicinu i vještinu. Prvotna zadaća *Studium generale* nije bila formiranje klera, iako su neki veliki učitelji smatrali, kao npr. Giovanni Gersone, da sveučilišta trebaju biti najkvalificiranija središta crkvene reforme.

Dobro je poznato kakav je u ono vrijeme bio sveučilišni ambijent. Valja naglasiti da on nije bio sklon sabranosti, a često se sastojao od pitomaca pravih skitnica. Svi su studenti imali nešto zajedničko, a to je bilo: siromaštvo. U nastojanju da se uklone ti nedostaci ubrzo nastaju oko sveučilišta zavodi (*collegia*), koji su se općenito strukturirali prema dvama modelima: pariškom i bolonjskom. Pariški je bio više hijerarhijski, na čelu s rektorom, redovito je to bio neki svećenik, nametnut pitomcima. Bolonjski je u biti imao demokratsku fizionomiju, a rektor je bio jedan od pitomaca, izabran od svojih školskih kolega. Očito je da ni zavodi nisu imali kao jedini cilj formiranje klera. Zavoda nije bilo toliko da bi mogli primiti sve pitomce sveučilišta, zbog čega je uvijek bio veći broj kandidata za svećeništvo koji su pohađali predavanja na teološkim fakultetima, a da nisu primili jednu stvarnu duhovnu formaciju. Stoga se može tvrditi da je pojava sveučilišta obilježila opadanje u pripremi klera.

⁶ Usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, II., Edizioni Dehoniane, Roma, 1996., str. 52.

Ubrzo se smatralo nužnim da treba doskočiti tom nedostatku te su smjestili studente teologije u posebne zavode, od kojih je prvog osnovao u Parizu Roberto de Sorbon 1257. godine *ad commune hospitium pauperum scholarum in theologia studentium*. Drugi su zavodi bili osnovani isključivo za poneku redovničku zajednicu, kao što su cisterciti, benediktinci, franjevci, augustinijanci. Pitomci su u zavodima trebali provoditi uredan život, sudjelovati u zajedničkim pobožnostima i odgovorno se posvetiti studiju. Na čelu je zavoda bio *rector*, koji je imao opću odgovornost za zavod. Kasnije mu je bio pridodan *cappellanus*, čije su se funkcije postupno pretvorile u funkcije duhovnog ravnatelja.

Sveučilišni zavodi za formiranje klera nalazili su svoju jasniju fizionomiju zahvaljujući djelu Giovannija Standoncka koji je, nakon izbora za rektora zavoda Monte Acuto u Parizu 1483., nadahnivši se na strogoći *devotio moderna*, postavio to središte svećeničke formacije do takve razine duhovnosti da je postao model na kojem su se kasnije mnogi drugi nadahnjivali. Malo je zavoda koji mogu navesti imena tako glasovitih studenata kao što su Erazmo Roterdamski, Domenico Soto, Ludovico Vives, sv. Ignacije Lojola i mnogi drugi. Primjer se zavoda Monte Acuto brzo proširio u Europi, zahvaljujući napose ekspitoncima, koji su svuda znali potaknuti slične inicijative. U 15. su stoljeću kardinal Dominik Capranica i Stjepan Nardinius osnovali zavode u Rimu, koji po njima i nose ime. Kasnije sv. Ignacije Lojolski osniva također u Rimu najprije Rimski zavod (*Collegium Romanum* - 1551.), a potom i Germanski zavod (*Collegium Germanicum* – 1552.). Rimski je zavod bio za pripremanje učitelja, a Germanski za pripremanje pitomaca. Statuti tih dvaju zavoda postat će uzor na kojem će se kasnije inspirirati mnogobrojna središta crkvene formacije.⁷

Kada je zloća svijeta iz dana u dan, kaže Pavao VI. u već spomenutom apostolskom pismu *Summi Dei Verbum*, sve više zahvaćala samu crkvenu stegu i kad se činilo da u školama, u kojima su mladići učili, opet donekle oživljava poganski način mišljenja, pokazalo se da su zbog toga smjernice, koje je Crkva do tada izdala i prema kojima su se trebali odgajati kandidati za svećeništvo, postale nesuvremene i zastarjele. Stoga su mnogi u 15. i 16. stoljeću smatrali neophodno potrebnim da se stanje u cijeloj Kristovoj Crkvi mora popraviti nabolje, a jednako tako da se i pitomci trebaju osigurati od opasnosti koje im prijete i da se trebaju odgajati u posebnim domovima, pod nadzorom odgojitelja i razboritih učitelja.⁸

⁷ Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 305.-306; usp. i PAULUS VI, *Summi Dei Verbum*, str. 980.

⁸ Usp. PAULUS VI, *Summi Dei Verbum*, str. 980.

4. Tridentiski sabor (1545.-1563.)

Govoreći o sjemeništima, Zakonik kanonskoga prava, proglašen 1917. godine, u kan. 1354, § 1 upućuje na njihov izvor: »Conc. Trident., sess. XXI-II, *de ref.*, c. 18«.⁹ Doista, 15. srpnja 1563. odobren je na Tridentiskom saboru kanon 18 Dekreta *De reformatione* na XXIII. zasjedanju, koji je odredio obvezu za sve biskupije da osnuju sjemenište namijenjeno formaciji kandidata za svećeništvo. Tridentiski je sabor lako došao do tog zaključka, jer su prije njega postojali studiji i eksperimenti koji su potvrdili nužnost donošenja takve odluke. Već je 1537. *Consilium delectorum Cardinalium et aliorum Praelatorum de emendanda Ecclesia* predstavio papi Pavlu III. predstavku u kojoj se sugeriraju načini za popravljjanje zala koja su mučila Crkvu, a prvi od svih načina bila je reforma klera, koja je trebala početi već od vremena formacije. Jedan je od članova komisije bio kardinal Reginaldo Pole, koji je, kad je bio poslan kao papinski izaslanik (*legatus*) u Veliku Britaniju na Londonski sabor (1556.), odobrio kan. 11 *pro reformatione Angliae*, koji je nosio naslov *Ut in Cathedralibus certus initiatorum numerus educetur; ex quo, tamquam ex seminario, eligi possint qui digne ecclesiis praeficiantur*. S tom odredbom, koja prvi put upotrebljava riječ »seminario« za označavanje zavoda određenog za formaciju klera, pružalo se prvo ostvarenje težnja mnogih za početak crkvene reforme, a postavljao se i primjer na kojem se Tridentiski sabor mogao lako inspirirati, kao što to i proizlazi iz izvješća komisije koja je skrblila o redakciji dekreta na kojoj je radila preko 6 mjeseci.¹⁰

Prvi je nacrt, iz svibnja, gotovo doslovno preuzeo projekt dekreta koji je izdao kardinal Pole na sinodi održanoj u Londonu 1556. za vrijeme katoličke obnove. Da bi doskočio pomanjkanju svećenika u Engleskoj, spomenuti je de-

⁹ CODEX IURIS CANONICI, *Pii X P. M. iussu digestus, Benedicti P. XV auctoritate promulgatus, praefatione fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab emo P. Card. Caspari auctus*, TPV, 1948., can. 1354, § 1: »Unaquaeque dioecesis in loco convenienti ab Episcopo electo Seminarium seu collegium habeat in quo, pro modo facultatum et dioecesis amplitudine, certus adolescentium numerus ad statum clericalem instituitur»; usp. i A. CRNICA, *Priručnik kanonskoga prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945., str. 258., br. 850, gdje autor govori o sjemeništima. Među ostalim, on kaže da se sjemenište dijeli na *malo* i *veliko*. U malome se odgajaju pitomci, koji pohađaju srednje škole, a u velikom oni koji uče filozofske i bogoslovne nauke. Prema kan. 1354, svaka biskupija treba imati, po mogućnosti, oba sjemeništa, ili barem jedno zajedničko. Ako ih nije moguće uspostaviti u svakoj biskupiji, osobito ako u svakoj biskupiji nije moguće davati dolične pouke u filozofskim i bogoslovnim strukama, moraju se pitomci, prema istome kanonu, slati u drugo sjemenište, osobito ako je već ustanovljeno, posredovanjem Sv. Stolice, pokrajinsko ili međubiskupijsko sjemenište.

¹⁰ Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 306.-307.

kret odredio da se u svim metropolitanskim i katedralnim crkvama u Engleskoj trebaju odgajati i obrazovati dječaci od 11 do 12 godina i naviše, najmlađi u gramatici, a najstariji, nazvani *akoliti*,¹¹ u nauku Crkve. Pitomci su primali tonzuru i vršili liturgijsku službu u katedralama, a kada su dostigli propisanu dob, pripuštali su se višim redovima. Uzdržavanje je te biskupske škole, zamišljene kao rasadnik klera, bilo osigurano taksom četrdesetog dijela godišnjeg prihoda svih crkvenih nadarbina koje su prelazile 20 lira (funti sterlinga).

Namjera je Londonskog dekreta bila pretvoriti srednjovjekovne škole pripojene katedrali u jedan rasadnik za formaciju klera (*tamquam seminarium*) i podložiti ga izravno biskupu, a ne nekom članu katedralnoga kaptola. Kardinal Pole imao je pred očima primjer škole za akolite u Veroni, koja je bila osnovana 1495., ali je kasnije bila preobražena i prilagođena novom duhu biskupa Gibertija. Naravno, »Gibertijev put« (*via di Giberti*) nije bio jedini na koji se mislilo da bi se poboljšala, stvaranjem novih institucija, formacija budućih svećenika, koja je do tada bila zapostavljena. U Njemačkoj, koja se ništa manje nije žalila na nedostatan broj svećenika od Engleske, bečki biskup Nausea (Grau) i isusovac Le Jay razmišljali su o osnivanju sveučilišnih zavoda za buduće svećenike zaslugom biskupa.

Kardinal Otto d'Augusta osnovao je s istim ciljem zavod u Dillingeru, koji je nekoliko godina kasnije bio uzdignut na rang sveučilišta. Biskup Naumburga je u jednom govoru u zemaljskom saboru u kolovozu 1559. spomenuo osnivanje zavoda za formaciju aspiranata za kanonikate i buduće svećenike u brizi za duše. Iz tog bi »novog rasadnika« (*e novo illo seminario*) trebali izići dobri svećenici. U Rimu je, uz suradnju s kardinalom Moroneom, osnovan Njemački zavod, za pitomce čije je poučavanje bilo u zavodu isusovaca, kojega je krajnji cilj bio pridonijeti rješavanju problema nestašice crkvenih rukovodećih snaga u Njemačkoj. Sveučilišni su zavodi s istom svrhom već postojali u Španjolskoj.¹²

Ideja se stvaranja jedne nove institucije za formaciju klera osjećala u zraku. Prvi svibanjski nacrt preuzeo je Poleov i, neizravno, Gibertijev projekt, koji su izašli ususret nastojanju čitavog projekta reforme, to jest projekta da se mjerodavnom biskupu dodijeli odgovornost podjeljivanja svetih redova. Zamišljena je institucija trebala postaviti biskupa u situaciju da on preuzme od-

¹¹ O značenju riječi *akolit* usp. J. ŠETKA, *Nav. dj.*, str. 27: »**Akolit** je klerik nižeg reda kojemu je glavna služba u crkvi držati, nositi svijeće; od grč. akólouthos (onaj koji slijedi, prati), preko lat. acolythus«.

¹² Usp. H. JEDIN (prir.), *Storia del Concilio di Trento*, sv. 4/2, Morcelliana, Brescia, 1981., str. 106.-107.

govornost. Od tada se već govori »o sjemeništu«, premda iz načina izražavanja saborskih otaca nedvojbeno proizlazi kako taj izraz još nije bio ušao u običnu uporabu. Radilo se o tome da se srednjovjekovna škola pripojena katedrali razvije u jednu instituciju crkvenog odgoja, čija je ideja već djelovala iz »zavoda« koji su postojali pri sveučilištima; na poseban način iz isusovačkih zavoda koji su cvali pod generalom Laínezom, čiji pitomci nisu bili samo poučavani, nego i duhovno odgajani u životnoj zajednici. U projektima se, kao i u raspravama, predviđena institucija nazivala *collegium*, uz izraz *seminarium*, koji si malo-pomalo krči put. Institucija kojoj se želio udahnuti život bila je nešto novo, ali se ni Gibertijeva zaklada nije mogla smatrati modelom koji se može svuda prenijeti.

Tijekom rasprave nitko nije ozbiljno poricao da nije dovoljno oživjeti stipendije pri katedralama i pridruženim crkvama, koje su postojale od 1546., za formaciju klera koji bi u brizi za duše bio obrazovaniji i gorljiviji. Kao što se trebalo pobrinuti za poučavanje, tako se još više trebalo brinuti za duhovnu formaciju. Trebali su se odrediti ciljevi poučavanja s još većom preciznošću nego u svibanjskom nacrtu. Pitomci (nalazilo se i u srpanjskom nacrtu) trebaju primiti, osim pouke gramatike i slobodnih umijeća, barem osnove jedne teološke formacije, trebaju se uvesti u Sv. pismo i u nauk Crkve, trebaju poznavati homilije crkvenih Otaca i naučiti sve ono što je prijeko potrebno u njihovu budućem poslanju za podjeljivanje sakramenata, napose sakramenta pokore te, konačno, ali ne i posljednje po važnosti, trebaju poznavati liturgijske obrede.

Ti su ciljevi, koje je trebalo postići u poučavanju, ako ih mjerimo današnjim mjerilima, krajnje skromni. Međutim, nadbiskup Granate imao je dobre razloge da se upita da li bi se među biskupijskim klerom u Italiji našli sposobni nastavnici ili bi bilo prijeko potrebno obratiti se redovnicima u čijim je rukama gotovo isključivo bila teologija. Sličnu je dvojbu za Njemačku izrazio pomoćni biskup Haller. Ubrzo se pokazalo kako su te bojazni bile utemeljene. Osjetljivije je od svih drugih stvari bilo pomanjkanje snažnih vođa visoke duhovne razine. Da je Saboru bila veoma važna duhovna formacija, pokazuje zaduženje dano biskupima da se brinu da pitomci svaki dan sudjeluju u misnoj žrtvi i da se ispovijedaju i pričešćuju jedanput mjesečno. Svakako, s pravom je primijetio nadbiskup iz Rossana, da ih se ne smije prisiljavati na mjesečno primanje sakramenata.¹³

Prema srpanjskom nacrtu, u organizaciji i u ravnateljstvu sjemeništa biskupu se pridodaju dva kanonika koje on izabere kao savjetnike, a u savjetu za

¹³Usp. *isto*, str. 107.-109.

upravljanje, koje treba izabrati odmah, trebali su biti jedan predstavnik kaptola i jedan predstavnik biskupijskoga klera. Biskup iz Segovije izrazio je svoju rezerviranost protiv sudjelovanja kaptola, jer je u njemu vidio izvor svađa u budućnosti. On je želio da se jasno kaže da savjetnici trebaju imati isključivo savjetodavne funkcije, a da samo biskup ima odlučujuću vlast. Španjolski su biskupi već imali svoja loša iskustva s katedralnim kaptolima.

Glavna je poteškoća, o kojoj se napose brinuo Sabor, bila financiranje sjemeništa. Svibanjski je nacrt odredio taksu koja se trebala platiti na čitavu imovinsku masu svake mjesne crkve, u mjeri pedesetog dijela godišnjeg prihoda svake pokrajinske sinode. Srpanjski je nacrt napustio ideju uključivanja pokrajinskih sinoda, vjerojatno zbog toga što su se bojali da bi to dovelo do kažnjenja. Tada se, bez utvrđivanja nekog određenog prinosa, točnije opisala skupina obvezatnih prinosnika (poreznih obveznika), dopustivši samo tri iznimke: 1. za zavode, to jest za kaptole i samostane, koji su već imali takvu instituciju; 2. za prosjačke redove i 3. za podružnice vitezova sv. Ivana. Osim toga, biskupu je dodijeljena potpuna vlast da u prilog sjemeništa priključi obične nadarbine, to jest one nadarbine koje nisu bile vezane uz dušobrižništvo. Uplitanje je pokrajinske sinode bilo predviđeno samo u slučaju da onaj koji je bio dužan sudjelovati u tome, odbije to učiniti. Zbog kontrole se predviđalo da je biskup svake godine dužan položiti račun savjetu za upravljanje o upotrebi svote koju su dali prinosnici. Da bi se smanjili troškovi osoblja, spomenuto je da su korisnici stipendije (lektorati) vezani nastavom.

U saborskim klupama bilo je biskupa malih i siromašnih biskupija, koji nisu imali sredstva za osnivanje biskupijskih sjemeništa. Za njih je svibanjski nacrt predviđao da će pitomce u sjemenište primati metropolitanska crkva. Srpanjski nacrt promatrao je mogućnost osnivanja sjemeništa od strane pokrajinskih i metropolitanskih sinoda. Koliko nam je poznato, ta se mogućnost više nije uzimala u promatranje tijekom rasprave. Srpanjski je nacrt bio prihvaćen, bez bitnih promjena, na općem sastanku 14. srpnja. Prijedlog koji proizlazi iz Sabora, da se u dekretu zamoli Papu da osnuje jedno sjemenište kao model, u Rimu, nije prihvaćen. Morone je prigovorio da rimski zavod isusovaca i *Germanicum* već vrše te funkcije.

Nakon zasjedanja, točnije 26. srpnja, izaslanici su napisali Borromeu da bi Papa, kao glava Crkve, trebao prvi osnovati neko sjemenište da ohrabri druge (biskupe) da ga nasljeduju. Nakon toga, Papa je 18. kolovoza ustanovio kardi-

nalsku komisiju za pripremu nove zaklade i rekao da za nju želi namijeniti 6.000 godišnjih škuda (talir, nekoć 5 lira) iz prihoda Apostolske komore (državne blagajne). Isusovci su primijetili da je njihov rimski zavod već bilo »sjemenište za sve narode«. Usprkos tome, godinu dana kasnije, osnovano je rimsko sjemenište i povjereno isusovcima. Dana 12. srpnja izaslanici su pisali u Rim da se boje »veoma mučnog zasjedanja«. Još uoči zasjedanja doista nisu bili sigurni da će se ono odvijati bez smetnja. Njihov se strah pokazao neutemeljenim. Sjednica od 15. srpnja, tjedan tog zasjedanja, XXIII. zasjedanje od onih održanih na Saboru, mirno je proteklo i svi su dekreti bili odobreni bez protivljenja koje bi bilo vrijedno spomenuti.¹⁴

U Dekretu o sjemeništima Tridentски savor polazi od činjenice da je dob mladića sklona, ako se ispravno ne izgradi, slijediti naslade svijeta te ako se od mladañnih godina ne odgoji prema pobožnosti i vjeri, dok trajno stanje mana prije ne zahvati potpune ljude, nikada neće ustrajati u crkvenoj stezi savršeno i bez veoma velike i gotovo posebne pomoći svemogućega Boga. Sveti je Savor odredio da su pojedine katedralne, metropolitanske i veće crkve (koliko je moguće, i prema veličini biskupije) obvezatne hraniti, religiozno odgajati i poučavati u crkvenim disciplinama određeni broj dječaka istoga grada i biskupije, ili njezine pokrajine, ako se u gradu ili biskupiji ne bi našli, u zavodu za to predviđenom, blizu samih crkava ili na nekom drugom prikladnom mjestu, koje biskup izabere.

U taj zavod (*collegium*) treba primati one koji su navršili najmanje dvanaestu godinu života, koji su rođeni iz zakonite ženidbe, koji znaju čitati i pisati i kojih narav i volja bude nadu da će trajno služiti u crkvenim službama. Osobito treba izabrati sinove siromaha, ali ipak tako da se ne isključe i drugi. Biskup treba podijeliti te dječake u različite razrede, kako se njemu bude činilo ispravnim, prema njihovom broju, dobi i napredovanju u crkvenim disciplinama, od kojih jedan dio, kako mu se bude činilo prikladnim, treba odrediti za služenje crkava, drugi dio treba zadržati u zavodu za obrazovanje, a ostale treba postaviti na mjesto odgojitelja tako da taj zavod bude trajni *rasadnik (seminarium)* Božjih službenika.¹⁵

¹⁴Usp. *isto*, str. 109.-110.

¹⁵Veoma dugačak kanon XVIII. Tridentskog sabora počinje sljedećim riječima: »Cum adolescentium aetas, nisi recte instituat, prona sit ad mundi voluptates sequendas, et, nisi a teneris annis ad pietatem et religionem informetur, antequam vitiorum habitus totos homines possideat, numquam perfecte ac sine maximo ac singulari propemodum Dei omnipotentis auxilio in disciplina ecclesiastica perseveret: sancta

Dječaci koji su bili primljeni u sjemenište odmah su trebali primiti tonzuru i nositi crkveno odijelo. Oni su se vježbali u sljedećim disciplinama: gramatici, pjevanju, crkvenim računima, Svetom pismu, crkvenim knjigama (za bogoslužje), homilijama o svecima i sakramentima, osobito primanju pokornika u ispovijedi i crkvenim obredima. Svaki su dan trebali pribivati misnoj žrtvi, barem svaki mjesec ići na ispovijed i, prema sudu ispovjednika, primiti tijelo Gospodina našega Isusa Krista, a u dane svetkovina služiti u katedralnoj i ostalim crkvama biskupova grada. Ako bude potrebno donošenje detaljnih statuta, biskup ih treba izdati dogovorno s dvojicom starijih kanonika. Za nužne troškove zavoda, to jest za troškove nastave mladeži, za plaću učitelja i podvornika, biskup je trebao pozvati vijeće koje se sastojalo od četvorice članova, od kojih su dvojica bili od strane kaptola (jednoga bira biskup, a drugoga kaptol), a dvojica od strane svećenstva (jednoga bira biskup, a drugoga svećenstvo). To je vijeće u dogovoru s biskupom, trebalo odrediti svećenstvu i svim crkvama u biskupiji prinose za uzdržavanje sjemeništa. Na taj se način želio osigurati određeni godišnji prinos, takozvani *alumnaticum*, koji se, u slučaju otpora i nemara, morao ubrati čak i uz pomoć svjetovne sile (*auxilio brachii saecularis*). Ti su se prinosi mogli oprostiti samo onda kada su godišnji prihodi bili potpuno osigurani.¹⁶

Odredbe sadržane u veoma dugačkom kan. 18 Tridentskog sabora mogu se ukratko sažeti u 7 točaka:

1. Svaka biskupija treba imati jedno ili više sjemeništa; siromašne biskupije trebaju osnovati pokrajinsko sjemenište u metropolitanskom sjedištu ili na nekom drugom prikladnom mjestu;

synodus statuit, ut singulae cathedrales, metropolitanae atque his maiores ecclesiae, pro modo facultatum et dioecesis amplitudine certum puerorum ipsius civitatis et dioecesis, vel eius provinciae, si ibi non reperiantur, numerum in collegio ad hoc prope ipsas ecclesias vel alio in loco convenienti, ab episcopo eligendo, alere, ac religiose educare et ecclesiasticis disciplinis instituere teneantur. In hoc vero collegio recipiantur qui ad minimum duodecim annos et ex legitimo matrimonio nati sint, ac legere et scribere competenter noverint, et quorum indoles et voluntas spem afferat, eos ecclesiasticis ministeriis perpetuo inservituros. Pauperum autem filios praecipue eligi vult, nec tamen ditiorum excludit, modo suo sumptu alantur et studium prae se ferant Deo et ecclesiae inserviendi. Hos pueros episcopus in tot classes, quod ei videbitur, divisos, iuxta eorum numerum, aetatem ac in disciplina ecclesiastica progressum, partim, quum ei opportunum videbitur, ecclesiarum ministerio addicet, partim in collegio erudiendos retinebit, aliosque in locum eductorum sufficiet, ita ut hoc collegium Dei ministrorum perpetuum *s e m i n a r i u m s i t*», SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *Enchiridion Clericorum. Documenta Ecclesiae futuris sacerdotibus formandis*, TPV, 1975., str. 94.

¹⁶Usp. SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *Nav. dj.*, str. 95.-96.; usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.-1906.*, Tisak Bisk. Tiskare u Đakovu, 1911., str. 11.

2. Da bi netko bio primljen u sjemenište treba ispuniti sljedeće uvjete: dob ne niža od 12 godina, zakonitost podrijetla, preferiranje siromašnih, premda se ne isključuju i bogati; podjela pitomaca na razrede;
3. Mladići trebaju odmah primiti tonsuru i nositi crkveno odijelo. Svaki dan trebaju sudjelovati na sv. misi; trebaju se ispovijedati barem jedanput mjesečno i primiti pričest prema sudu ispovjednika. Trebaju studirati gramatiku, pjevanje, Sveto pismo, homilije svetaca i crkvenih knjiga, s posebnim odnosom prema podjeljivanju sakramenata;
4. Vrhovni autoritet sjemeništa pripada biskupu, uz pomoć dvojice kanonika. Biskup je izravno odgovoran za život u sjemeništu;
5. Detaljno je određeno kako pronaći sredstva da bi se sjemeništu osigurao miran život;
6. Propisano je da ne može biti imenovan nastavnikom (docentom) onaj koji nema doktorat ili magisterij *in sacra pagina aut in iure canonico*;
7. Određene su stroge prijetnje za one biskupe koji budu nemarni glede osnivanja i čuvanja sjemeništa.¹⁷

Iz ovoga što smo ukratko iznijeli, lako se može uočiti važnost koju je Tridentski sabor pridavao novim odredbama. Doista, nikada u povijesti Crkve nije bio zauzet tako jasan, detaljan, precizan i po vrijednosti tako opći stav s obzirom na obvezu osnivanja sjemeništa i s obzirom na veliku obvezu koja leži na biskupu da se osobno brine za njihovo dobro usmjerenje. Dakako, to ne znači da se i prije Tridenta biskupi nisu brinuli za pripremu svojih suradnika. Već smo spomenuli da su i prije Tridenta postojale razne škole: katehetske, župne, samostanske, biskupske ili katedralne, a kasnije i različiti zavodi pri sveučilištima. Međutim, ono što valja naglasiti jest činjenica da su u to vrijeme inicijative bile prepuštene dobroj volji pojedinaca. Na Tridentskom je saboru postalo jasno da reforma klera treba započeti već u vrijeme odgoja i obrazovanja kandidata.¹⁸

Ne smijemo zaboraviti da Tridentski sabor nije nametnuo obvezu onima koji su pristupali svećeništvu da nužno trebaju proći sjemenište, kao što je to propisao kardinal Pole. Sam se Sabor, tako strog u propisivanju nužnosti sjemeništa, pokazuje izvanredno blagim u nabranjanju uvjeta koji se traže da bi

¹⁷Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 307.-308.

¹⁸Usp. G. TREVISAN, *La normativa sui seminari minori*, u: *Quaderni di diritto ecclesiale* 3 (1990.), str. 88.

netko mogao pristupiti svetim redovima.¹⁹ Tako je Tridentski sabor svom ozbiljnošću i strogošću želio izvesti svoj veliki naum osnivanjem novih crkvenih odgajališta, znajući dobro koji su razlozi potakli vjerske probleme u Njemačkoj u vrijeme protestantizma. Jedan je od uzroka bio znanstveni prevrat na sveučilištima onoga vremena, zanemareni odgoj mladeži, propast katedralnih škola u 12. stoljeću i čudoredna podivljalost, koja je zahvatila više europsko društvo u 15. i 16. stoljeću.²⁰

Tridentski sabor, kako smo već vidjeli, ne govori o malim i velikim sjemeništima. On samo postavlja donju granicu, navršenih 12 godina života, ispod koje se dječaci nisu smjeli primati u sjemenište. Biskupova je dužnost bila da primljene dječake i mladiće razvrsta u pojedine razrede prema već spomenutim kriterijima. Nastanak se istinskih i pravih malih sjemeništa, to jest sjemeništa koja se razlikuju od velikih, razvija istom nakon druge polovice 19. stoljeća. Cilj im je bio da se mladima, koji pokazuju znakove zvanja, omogući prikladan ambijent za njihov razvoj, skupa s mogućnošću jedne »klasične« školske nastave, koja je polagano propadala u javnim školama onoga vremena, a često je bila u rukama pozitivističkih nastavnika koji svakako nisu bili osjetljivi za religiozne probleme.²¹

5. Glavni realizatori Tridentske reforme

U drugoj su se polovici 16. stoljeća brzo širile biskupijske sinode, na kojima se uvijek raspravljalo o osnivanju sjemeništa. Pio IV. utemeljio je Rimsko sjemenište 1. veljače 1565., želeći na taj način pružiti primjer cijeloj Crkvi. Slika sjemeništa, opisana općenito što se tiče strukture i funkcija Tridentskoga sabora, našla je u nekim izvanrednim ličnostima prave pionire koji su znali u njih utisnuti takve karakteristike, fiksirajući im vrlo brzo glavne crte koje još i danas vrijede. Prvi je od svih bio sv. Karlo Boromejski koji je, osim što je osnovao 6 sjemeništa (jedno je od njih bila kuća za rehabilitaciju svećenika koji su pokazivali manjkavost u znanju i krepostima), napisao *Institutiones ad universum Seminarium regimen pertinentes* (izdane prvi put 1582.), koje su ustanovile temelj na koji će se pozivati većim dijelom kasnija sjemeništa u svijetu do te mjere da su djelomično kodificirane u Zakoniku iz 1917. Sv. Karlu duguje se definicija

¹⁹Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 308.

²⁰Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 12.

²¹Usp. F. MARCHISANO, *Nav. dj.*, str. 311.

lika rektora sjemeništa, duhovnika, koji je točnije jedini duhovni ravnatelj za cijelu kuću, ekonomu, itd. Njemu se duguju stegovne i asketske odredbe koje stoljećima upravljaju određenom vrstom sjemeništa, koje se zbog toga i naziva »Karlovo sjemenište«.

Svakako valja naglasiti da su u 18. stoljeću građanski autoriteti nerijetko intervenirali u reguliranju pripreme klera. U Austro-Ugarskoj je Josip II. dekretom od 12. listopada 1781. zabranio mladim sjemeništarcima da studiraju u Germanikumu u Rimu, da bi ih obranio od »isusovačke zaraze«, navodeći istodobno niz propisa koji su trebali voditi formiranje klera, među kojima je i opis studija od 7 godina, od kojih 2 godine za filozofiju i 5 godina za teologiju. Nakon što je ukinuo biskupijska sjemeništa, Josip II., osnovao je »opća« sjemeništa u Beču, Budimpešti, Tičinu i Freiburgu (Njemačka) i 4 »pomoćna« sjemeništa u Gracu, Olomoucu, Pragu i Innsbuku.²²

6. Stanje u našim dvjema biskupijama

Ne ulazeći dublje u povijest Hrvatske, spomenimo samo neke važnije činjenice koje su povezane s našim dvjema biskupijama, bosanskom i srijemskom. Nakon *Pacta conventa* iz 1102. Arpadovići su svoj vladarski naslov (*Rex Hungariae*) proširili tako da je u njemu stajalo: *Rex Hungariae, Dalmatiae atque Croatiae*, uz druge zemlje izvan našeg područja. Odmah trebamo naglasiti da se Slavonija ne spominje izričito u svečanoj formuli kraljevskoga naslova sve do 1526. Međutim, iako Slavonije nema u kraljevskom naslovu, Arpadovići su već od kraja 12. stoljeća jedinstveno hrvatsko pravno područje, to jest Hrvatsku i Dalmaciju, nazivali i Slavonijom, vjerojatno zbog toga što su na tom području živjeli Hrvati (Slaveni). Slično su tu zemlju nazivali Rimska kurija, Mleci, a upravitelj (herceg) se tog područja nazivao *dux Sclauoniae* ili *dux totius Sclauoniae*, a nešto kasnije i *regnum Sclavuoniae*.²³

Početkom 16. stoljeća kralj u svojoj kraljevskoj tituli uz Hrvatsku i Dalmaciju počinje spominjati i Slavoniju, s tim da se pod Slavonijom razumijevalo područje od Save do Drave. Hrvatska država unutar Habsburške Monarhije sve do 1918. nosit će ime *Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Krajem 15. stoljeća u Slavoniji se ustrojavaju tri županije: Požeška, Vukovarska i Srijemska,

²² Usp. isto, str. 308.-309.

²³ Usp. J. VRBOŠIĆ, Državno-pravni status i upravno uređenje sjeveroistočne Hrvatske, u: S. SRŠAN (prir.), *Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja*, zbornik radova, Osijek, 1994., str. 152.

koje su povezane s ugarskim županijama. Posjedovanje srijemske županije dokazuje da taj dio bivših ugarskih, a povremeno i bizantskih zemalja, od tada pripada Slavoniji, a to znači i hrvatskim zemljama u cjelini. Od tada možemo govoriti o trajnoj pripadnosti Srijema, kao dijela istočne Slavonije, Hrvatskoj.²⁴

Dok su se u drugim dijelovima Europe počela osnivati sjemeništa, od Rima do Zagreba (1563./1564.), istočna Ugarska, kao i naše dvije biskupije, bosanska i srijemska, bile su u pravom ropstvu. Zbog toga nije ni bilo naših biskupa na Tridentskom saboru. Njihov je niz nakon 1526. za duže vrijeme bio potpuno prekinut. Bosanski biskup Ivan poginuo je na mohačkom bojištu, a srijemski biskup, Stjepan Brodarić, prešao je u Vac (1538.).²⁵ Nakon katastrofe Kara Mustafe pod Bečom (1683.), uskoro dolazi do oslobođanja Slavonije i većeg dijela Srijema, čiji zadnji ostatak Turci gube 1735. Katolička se Crkva obnavlja i pomlađuje, duhovno i materijalno, liječeći rane 150-godišnjeg turskoga vladanja u Slavoniji.²⁶ Kakvo je stanje u to vrijeme bilo, najbolje govore činjenice da srijemski biskup nije imao ni katedrale, ni biskupskog doma, ni kaptola, ni ikakvih prihoda za život. Na prostoru od Iloka i Mitrovica do Zemuna bilo je, u to vrijeme, samo 6 župa. Stanje nije bilo puno bolje ni u bosanskoj biskupiji, ali su njezini biskupi od 1669.-1773. potpuno obnovili Đakovo i Đakovštinu, kako gospodarski tako i duhovno. Ta je biskupija tada obuhvaćala samo Đakovštinu i imala je 8 župa od Đakova do Punitovaca.

Iako je biskupija bila mala, ona je i duhovno i gospodarski bila u vrlo dobrom stanju te je odlučeno da se s njom sjedini, još manja i siromašnija, Srijemska biskupija. Čin sjedinjenja izvršio je papa Klement XIV., koji je imenovao Mateja Franju Krticu (1773.-1805.) za prvoga biskupa sjedinjenih biskupija. Uskoro su se sjedinjenim biskupijama pripojili gradovi Osijek i Petrovaradin (1776.), a kasnije i mnoge župe Pečuške i Zagrebačke biskupije. Tako je sav prostor između Save, Dunava i Drave od Broda i Osijeka do Zemuna, gotovo cijela sjeveroistočna Hrvatska, bio crkveno ujedinjen, pravno u dvije, a praktično u jednoj biskupiji sa sjedištem u Đakovu, ali i dalje u sastavu Kaločke metropolije, u čijem je sastavu tada bila i Zagrebačka biskupija.

²⁴Usp. isto, str. 150.-152. Vrbošić citira riječi iz članka D. PAVLIČEVIĆ, *Hrvatske granice u Podunavlju (povijesni pregled do 1918.)*, Slavonija, Srijem, Baranja, Bačka, Matica Hrvatska, Zagreb, 1993., str. 19.

²⁵Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 9. i 12.

²⁶Usp. Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija, u: *Opći Šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, prir. K. Draganović sa suradnicima, Zagreb, 1975., str. 136.

Tako je Đakovo postalo središte jedne velike biskupije, čime su se stvorili uvjeti za ostvarenje Tridentskoga dekreta da svaka biskupija treba imati svoje sjemenište.²⁷

7. Školstvo u Slavoniji

Nakon odlaska Turaka škole su u sjeveroistočnom dijelu Hrvatske bile malobrojne i nalazile su se u rukama Crkve sve do 1776. Crkva je skrbrila o uređenju, uzdržavanju i nastavi. U pučkim školama, koje su postojale samo po gradovima i većim mjestima, davala su se osnovna znanja iz čitanja, pisanja, računanja, vjeronauka i nešto iz latinskoga jezika. Gimnazije su, po izgrađenom isusovačkom sustavu, spojile humanističko i crkveno obrazovanje. Visoke filozofske i teološke škole odgajale su svećenički kadar, dok drugih škola u sjeveroistočnom području Hrvatske (osim pokoja vojna) nije ni bilo. Česte su promjene školskih sustava, osobito za vrijeme Josipa II., unijele još veće siromaštvo u škole i kadar u Slavoniji.

Tek nakon Sedmogodišnjeg rata (1756.-1763.) Austrija počinje snažnije utjecati na školstvo. Već je 1770. carica M. Terezija izjavila da o školstvu mora skrbiti država, to jest cijelo društvo. Značajan se događaj za školstvo dogodio kada je papa Klement XIV. izdao breve *Dominus et Redemptor noster*, 21. srpnja 1773., kojim je ukinuo Družbu Isusovu.²⁸ Isusovci su u to vrijeme u mnogim europskim državama držali u svojim rukama gotovo sav ili glavni dio nastave i obrazovanja. U Hrvatskoj ili, kako se Hrvatska tada službeno nazivala, u Kraljevini (ili u Kraljevinama) Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, ukinuće je isusovaca izazvalo velike promjene u organizaciji školstva, jer je u našim krajevima Družba Isusova imala u svojim rukama gotovo čitavo niže, srednje i visoko školstvo. Prigodom konačne reorganizacije školstva u Hrvatskoj, Hrvatskoj je pripala samo »akademija«, a ne i sveučilište.²⁹

²⁷ Usp. A. ŠULJAK, Vjerske organizacije u sjeveroistočnoj Hrvatskoj u prošlosti i sadašnjosti, u: S. SRŠAN (prir.), *Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja*, str. 196.-198.

²⁸ Nakon ukidanja Družbe Isusove nastupili su progoni koji su se pod španjolskim i francuskim nadzorom veoma sustavno provodili u Crkvenoj Državi. General je reda s najbližim suradnicima doživotno utamničen u Andeoskoj tvrđavi, a države su konfiscirale sva isusovačka dobra. Odluku o ukidanju Družbe Isusove nisu proveli pruski kralj Fridrih II. i ruska carica Katarina II., jer su smatrali da će njihove države biti osiromašene nestankom mnogih škola koje su isusovci vodili. Usp. S. LEDIĆ, *Pape kroz povijest*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005., str. 156.

²⁹ Usp. V. BAYER, Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu (god. 1776) i njegovo definitivno uređenje (1777. god.), u: *Pravni fakultet u Zagrebu, I.*, Prilozi za povijest Fakulteta, Zagreb, 1996., str. 242.-244.

Godine 1776. ostvarili su se glavni preduvjeti za donošenje, makar i privremenog, novog školskog sustava u Hrvatskoj. Naime, Marija Terezija izdala je 5. kolovoza 1776. dekret o novom privremenom uređenju školstva u Hrvatskoj: *Benignum mandatum regium de systemate studiorum* (Kraljevski dobrohotni nalog o sustavu studija).³⁰ Nakon ukinuća Družbe Isusove, do spomenutog dekreta, vrhovni su nadzor nad školstvom, s velikim ovlastima, vršili dijecezanski biskupi. Vrhovnu je upravu u Hrvatskoj 1776. vršilo, u ime kraljice, Kraljevsko vijeće za Hrvatsku, koje se upravo preselilo iz Varaždina u Zagreb. Unutar Kraljevskoga vijeća formirana je komisija od tri člana, pod nazivom »Komisija za studije i škole«. Članovi su bili: Josip Galjuf, zagrebački biskup, Nikola Škrlec, viši direktor škola i studija u Hrvatskoj i grof Stjepan Niczky.

Za nas je važno ovdje napomenuti da je u radu spomenute komisije sudjelovao i Antun Mandić, kanonik, koga je Marija Terezija u svom dekretu imenovala nadzornikom narodnih škola u Hrvatskoj. Istim je dekretom Marija Terezija osnovala u Hrvatskoj *Kraljevsku akademiju znanosti s Glavnom gimnazijom*, kao i stanoviti broj velikih i malih gimnazija i drugih škola.³¹

U svom je dekretu *Benignum mandatum* Marija Terezija nagovijestila Kraljevskom vijeću za Hrvatsku da će već prvih mjeseci sljedeće godine objaviti cjelokupni sustav studije i škola u svim njegovim dijelovima, s odgovarajućim uputama. Radilo se o tome da se sustavnom nadopunom privremenih propisa o školstvu iz 1776. stvori potpuni, definitivni i novi sustav školstva u Ugarskoj i njoj pripojenim pokrajinama. Doista, svojim dopisom od 22. kolovoza 1777. kraljica javlja Kraljevskom vijeću za Hrvatsku da je izdala nove, potpune i definitivne propise o uređenju školstva u Ugarskoj koji su, prema tome, vrijedili i za njezina kraljevstva: Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Ona je te propise objavila u obliku tiskane knjige na latinskom jeziku, koja novi naslov: *Ratio educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Privincias eidem adnexas* (Uređenje odgoja i čitavog obrazovanja za Ugarsko kraljevstvo i njemu pripoje-

³⁰ Cjelovit tekst *Benignum mandatum* iz 1776. u latinskom rukopisu, transkripciji na latinski i hrvatski prijevod može se naći u: Pravni Fakultet u Zagrebu, nav. dj., str. 10.-37. Isti dekret Marije Terezije V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 250, spominje kao »dobrohotnu odluku« (*benignam resolutionem*).

³¹ Usp. V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 250.-252. i 257. Zanimljivo je primijetiti da je transkripcija prezimena Mandić krivo napisana. Naime, u izvorniku pisanim rukom jasno stoji: »Madics«, a u latinskoj transkripciji piše: »Mandris«, pa je tako i u hrvatskom prijevodu »Mandris«: »A zato što smo kraljevskim inspektorom ovakvih nacionalnih škola dobrohotno imenovali kanonika Antuna Mandrisa...«, *Pravni fakultet u Zagrebu*, str. 17.

ne pokrajine).³² U prilogu spomenutog akta kraljica šalje Kraljevskom vijeću za Hrvatsku 100 primjeraka knjige *Ratio educationis* i naređuje mu da te primjerke dostavi svim zainteresiranim ustanovama i službenim osobama u Hrvatskoj i da svaki profesor mora dobiti po jedan primjerak te knjige.³³

Ratio educationis iz 1777. opširno je propisao uređenje cjelokupnog javnog školstva u Hrvatskoj, počevši od narodnih škola do uključivo akademije kao najviše školske ustanove u Hrvatskoj. Prema *Ratio educationis* u Hrvatskoj su postojale sljedeće vrste škola:

1. Narodne škole (*scholae vernaculae seu nationales*)³⁴;
2. Latinske ili gramatičke škole (*scholae latinae seu grammaticae*)³⁵;
3. Gimnazije (*gymnasia*)³⁶;

³² *Ratio educationis totiusque rei leterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Vin-dobonae, Trattner 1777., (u daljnjem tekstu: *Ratio educationis* iz 1777.). Primjerak se knjige nalazi u Nacionalnoj knjižnici u Beču pod signaturom: BE.5.L.69. Knjiga ima 3 dijela: 1. DE POLITICO-OECONOMICA SCHOLAS ADMINISTRANDI RATIONE GENERATIM, str. 23.-112.; 2. DE INSTITUTO ET ARGUMENTIS STUDIORUM, str. 113.-366.; 3. DE SCHOLARUM POLITIA, SEU DISCIPLINAE PROCURATIONE, str. 367.-496. Na početku se Knjige nalazi Predgovor (PROOEMIUM), str. 3.-22., a na koncu 4 tabele: I. TABELLA continens diurnam Studiorum distributionem in Scholis Latinis, seu Grammaticis (Anno primo; Anno secundo; Anno tertio); II. TABELLA continens distributionem studio-rum in semestres, hebdomades, dies, & horas in Regiis Regni Hungariae Gymnasiis (Anno Primo; Anno Secundo); III. TABELLA Cursus Biennii Philosophici in Regiis Hungariae Academiis, continens tam Institutiones ordinarias, quae quotidie exceptis Diebus Jovis & Dominicis haberi debent (Anno Primo; Anno Secundo); IV. TABELLA Cursus Biennii Juridici in Regiis Hungariae Academiis, continens tam Institutiones ordinarias, quae quotidie exceptis Diebus Jovis & Dominicis haberi debent (Anno Primo; Anno Secundo).

³³ Usp. V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 263.

³⁴ Prema *Ratio educationis* iz 1777., §§. 82-99, str. 114.-143., postojale su četiri vrste »narodnih škola«: 1. seoske narodne škole (*scholae vernaculae paganae*); 2. trgovišne narodne škole (*scholae vernaculae op-pidanae*); 3. gradske narodne škole (*scholae vernaculae urbanae*); 4. primarne narodne škole (*primariae scholae vernaculae*).

³⁵ »Latinske ili gramatičke škole« imale su, prema *Ratio educationis* iz 1777., §§. 100.-132., str. 143.-236., tri razreda, a odgovarale bi danas višim razredima osmogodišnje škole. Glavni cilj tih škola je bio da budući intelektualci u Hrvatskoj nauče latinski jezik, pa su se zbog toga i nazivale »latinske škole«. U to se vrijeme kod nas smatralo da je neznanje latinskoga jezika najsigurniji dokaz zanemarenog odgoja (*ignorantia linguae latinae certissimum est neglectae educationis argumentum*), o čemu usp. V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 265.-266.

³⁶ *Ratio educationis* iz 1777., §§ 133.-161., str. 236.-275., spominje i škole koje naziva »glavnim gimnazija-ma« (*archigymnasia*) i »gimnazijama« (*gymnasia*). Jedina se razlika među tim gimnazijama sastojala u tome što su »glavne gimnazije« bile u mjestu u kojem se nalazila i distrikturna akademija pa su or-ganizacijski pripadale u sklop akademije (glavna gimnazija i akademija imale su istu upravu) i što su se profesorska mjesta na glavnoj gimnaziji popunjavala natječajem, kao i na akademijama, dok su se mjesta na ostalim gimnazijama popunjavala običnim imenovanjem. Nastava je u gimnazijama trajala samo dvije godine. Usp. V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 267.

4. Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu (*Regia academia scientiarum*).³⁷

Kad govorimo o srednjim školama u sjeveroistočnom dijelu Hrvatske, sve do polovice 19. stoljeća mislimo na gimnazije, jer je, osim njih, bilo samo tečajeva za osposobljavanje nekih djelatnosti. Gimnazije su bile latinske, a dijele su se na male i velike. One su potekle iz zapadnoeuropske školske tradicije, a imale su uglavnom podjednake programe kao vrsne latinske škole koje su davale vjersko-humanističku naobrazbu. Male su gimnazije trajale tri do četiri godine, a velike, koje su se nazivale *humaniora*, prvotno dvije, a od 1850. četiri godine. Uz školsku osnovu postojala je i stroga stega koja se odnosila na svakodnevnu misu, primanje sakramenata, sudjelovanje u procesijama i na neke zabrane i pozitivne vježbe i odricanja radi privođenja učenika učenju i moralnom životu.³⁸

Najviša školska ustanova u Ugarskoj i njoj pripojenim pokrajinama bilo je Kraljevsko sveučilište u Budimu. To je bilo i jedino sveučilište u Ugarskoj i njoj pripojenim pokrajinama. Distriktualne kraljevske akademije treba smatrati »kćerima Sveučilišta« zbog njihovih veza sa sveučilištem i zbog nekih drugih razloga navedenih u *Ratio educationis* iz 1777. Budimsko je sveučilište imalo, osim filozofskog, teološkog i pravnog fakulteta, još i medicinski fakultet, koji u akademijama nije postojao.³⁹ Ako je, prema *Ratio educationis* iz 1777., narodna škola u gradovima trajala tri godine, latinska ili gramatička također tri godine, gimnazija dvije godine i filozofski studij akademije dvije godine, možemo zaključiti da je propisana prednaobrazba, koju je netko

³⁷U svrhu organizacije školstva čitava je Ugarska bila podijeljena na četiri područja (distrikta) i u svakom je od njih, osim narodnih, latinskih ili gramatičkih škola i gimnazija, postojala i po jedna akademija. Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija sačinjavala je peto područje, pa je i ona imala svoju akademiju u Zagrebu, koja je imala tri studija ili fakulteta: filozofski, teološki i pravni. *Ratio educationis* iz 1777., §. 166., str. 284., izričito propisuje da cjelokupni studij na akademiji traje četiri godine, uz iznimku teološkog studija (*Theologicis huc non adnumeratis*) i da je slušač mora najprije završiti dvije godine filozofskog tečaja (studija), pa tek onda prijeći na pravo. Isto je vrijedilo i za studij teologije s tom razlikom što je sam teološki studij trajao četiri godine.

³⁸Usp. S. SRŠAN, *Nav. dj.*, str. 211.-215.

³⁹Usp. *Ratio educationis* iz 1777., §. 14., str. 35.-36.: »Universitas hujusmodi in toto Regno, terrarisque haereditariis Coronae Hungaricae unica est, eaque Budae in ipso Provinciarum centro magnificentissime collocata, fundo amplissimo instructa, & a viris omni doctinarum genere exclusis optime comparata»; usp i §. 17, str. 42.: »Sublimiorum disciplinarum quatuor numerantur in Universitate classes, seu ut jam vocant, Facultates, Theologica nimirum, Juridica, Medica & Philosophica, una cum artibus liberalibus, quarum quaelibet suo gaudet Praeside seu Directore, Decano, Seniore, Doctoribus, & Actuario (seu *Notatio*), quorum omnium officia paucis jam explicabuntur«.

morao imati da bi bio primljen na teološki ili pravni studij akademije, trajala deset godina.⁴⁰

Sve do sredine 20. stoljeća u sjeveroistočnom dijelu Hrvatske od visokih škola postojale su samo vjerske visoke škole i to visoka učilišta filozofije i teologije. Franjevci provincije Bosne Srebrene, a kasnije sv. Ivana Kapistranskog, koji su pokrivali i područje sjeveroistočne Slavonije, imali su filozofsko učilište u Osijeku koje je djelovalo od 1707. do 1780., a teologiju od 1724. do 1783. kao *studium generale*. Nakon gimnazije sposobniji su učenici mogli upisati studij filozofije, ako su željeli postati svećenici ili redovnici. Nakon završetka filozofije nastavljali su četverogodišnji studij teologije. Učili su po skolastičkoj metodi, slijedeći praksu u Europi 18. stoljeća. Sve do 1783. na području Austrije, u čijem se sastavu i nalazilo područje Hrvatske, studij filozofije i teologije nije bio jedinstven. Stoga je car Josip II. dokinuo sve takve studije, pa i onaj u Osijeku, te ih unificirao preko središnjih učilišta u duhu prosvjetiteljstva.

Najveći se korak u visokom školstvu dogodio 1777., kada je donesen već spomenuti sveobuhvatni školski sustav *Ratio educationis*. On je razradio nastavne programe, donio razrađen sustav predavanja filozofije, dok je za teologiju to samo nagovijestio. U filozofiji su uvedeni sljedeći kolegiji: logica, fisica, historia naturalis, historia domestica, historia religionis, historia imperatorum, historia dictionum hereditariarum confiniumque provinciarum, collegium novorum publicorum, historia philosophiae, metaphysica, philosophia practica i oeconomia rustica. Filozofski je studij trebao trajati tri godine, ali je do tada trajao i dvije godine. Tek je *Ratio educationis* iz 1777. i tu uveo jedinstvene rokove. Za studij teologije konačno je prihvaćen nastavni plan budimskoga Fakulteta u dvije varijante: petogodišnji studij teologije za budimsko Sveučilište i četverogodišnji studij s četiri profesora za ostale biskupijske i redovničke škole. Taj je program stupio na snagu 1779. odredbom Ugarskoga namjesničkog vijeća.⁴¹

Državne vlasti nisu bile zadovoljne nastojanjem redovnika da samo djelomično udovolje spomenutim programima i namjerama. Zbog toga je car Josip II. 1. studenoga 1783. zabranio rad svih biskupijskih i redovničkih visokih filozofskih i teoloških škola, te u Ugarskoj i Hrvatskoj osnovao tri generalna sjemeništa. U njima je prve školske godine 1783./1784., studiralo preko 1200

⁴⁰ Usp. V. BAYER, *Nav. dj.*, str. 275.

⁴¹ Usp. S. SRŠAN, *Nav. dj.*, str. 215-217.

studenta teologije iz svih ondašnjih biskupija i provincija u Ugarskoj i to prema jedinstvenom nastavnom programu. U Požunu je bilo 680, u Egeru 367 i u Zagrebu 183 studenta. Car Josip II. morao je, zbog općeg nezadovoljstva, povući većinu zakona. Tako je došlo do dokidanja središnjih sjemeništa (1790.), čime je stvorena mogućnost obnavljanja rada redovničkih i biskupijskih visokih filozofskih i teoloških škola.⁴²

Austrijska je država postavila Crkvi precizne uvjete pod kojima može otvarati svoje škole. Te su crkvene škole trebale prihvatiti sljedeće uvjete:

1. da prihvate *Ratio educationis*, odnosno propise o njegovoj prilagodbi kao nastavnu osnovu;
2. da se drže rasporeda predmeta, satnice i priručnika koje je u ime državnih vlasti usvojilo Sveučilište u Beču i Budimpešti;
3. da ne slijede autore koje nije odobrila školska državna vlast i ne raspravljaju o pitanjima o kojima nisu dovoljno sigurni;
4. da profesori moraju steći kvalifikaciju polaganjem državnih ispita na Sveučilištu;
5. da redovito šalju školskim vlastima semestralne izvještaje o radu škole i uspjehu svakog studenta;
6. da u školskim poslovima poštuju nadležnu državnu školsku vlast.⁴³

Ratio educationis iz 1777. prerađena je 1791., a predložena je nova *Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, koja je stupila na snagu tek 1806.⁴⁴ Osim franjevačkih

⁴²Usp. isto, str. 218.

⁴³Usp. isto, str. 219.-220. Autor je naveo uvjete prema djelu: Exc. Cons. Hungar 1808. g., br. 3831; *Statuta municipia Prov. s. Ioan. a Capistrano*, Budae, 1829., str. 81.-82.

⁴⁴*Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*, Budae, 1806. (u daljnjem tekstu: *Ratio educationis* iz 1806.). Primjerak se knjige nalazi u Nacionalnoj knjižnici u Beču pod signaturom: 61. K. 23. Knjiga ima 3 dijela: 1. DE DELECTU ET DISTRIBUTIONE DISCIPLINARVM, str. 1.-144.; 2. DE GVBERNATIONE REI LITERARIAE ET OFFICIORVM DISTRIBUTIONE, str. 145.-280.; 3. DE VARIIS INSTITVTORVM LITERARIORVM SVBSIDIIS, str. 281.-315. Na početku se Knjige nalazi Predgovor (PROOEMIUM), str. I.-XIV., a na kraju 12 tabela, od kojih se 12. odnosi na 3 izvješća (relatio): I. ORDO STVDIORVM pro Scholis Triuialibus sub vno Paedagogo duas in Classes diuisis (II. CLASSIS ANTE MERIDIEM; I. CLASSIS POST MERIDIEM); II. ORDO STVDIORVM pro Scholis Vernaculis cum duobus Paedagogis (I. CLASSIS; II. CLASSIS); III. ORDO STVDIORVM pro Vrbanis Vernaculis Scholis, quibus tres Magistri in totidem Cubiculis praesunt (I. CLASSIS; II. CLASSIS; III. CLASSIS); IV. ORDO STVDIORVM pro Primariis Vernaculis Scholis compareate ad tres ordinarias Classes (I. CLASSIS; II. CLASSIS; III. CLASSIS); V. ORDO STVDIORVM Pro

visokih škola u Slavoniji, polagano su se, ne samo na građanskom nego i na crkvenom području, stvarali uvjeti i za osnivanje Biskupijskoga sjemeništa u okviru kojeg će se razviti filozofski i teološki studij. Budući da je iste godine osnovano Biskupijsko sjemenište u Đakovu i da je stupio na snagu novi *Ratio educationis* (1806.), radi jasnoće filozofskog i teološkog studija donosimo tabele reda studija⁴⁵ s kratkim tumačenjem.

ORDO STVDII PHILOSOPHICI. Tab. VIII.							
ANNO PRIMO				ANNO SECVNDO			
SEMESTRI I.		SEMESTRI II.		SEMESTRI I.		SEMESTRI II.	
<i>Ante Meridiem</i>	<i>Post Merid.</i>	<i>Ante Merid.</i>	<i>Post Merid.</i>	<i>Ante Merid.</i>	<i>Post Merid.</i>	<i>Ante Merid.</i>	<i>Post Merid.</i>
Die Lunae	Philosophia Theoretica. Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae. Mathesis Pura	Philosophia Theoretica. Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae. Mathesis Pura.	Historia Vniuersalis Physica.	Physica. Philosophia Theoretica, et Practica	Historia Vniuersalis Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica. Philosophia Practica
Martis	Philosophia Theoretica. Historia pragmatica Hungariae.	-	Philosophia Theoretica. Historia pragmatica Hungariae.	-	Mathesis adplicata. Physica.	-	Mathesis adplicata. Physica etc.
Mercurii	Philosophia Theoretica. Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae Mathesis Pura	Philosophia Theoretica. Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae. Mathesis Pura.	Historia Vniuersalis Physica.	Physica. Philosophia Theoretica.	Historia Vniuersalis. Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica. Philosophia Practica.

Scholis Grammaticis Latinis (ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO); VI. ORDO STVDIORVM Pro Scholis Latinis Grammaticis (ANNO TERTIO; ANNO QVARTO); VII. ORDO STVDIORVM Pro Scholis Literarum Humaniorum (ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO); VIII. ORDO STVDII PHILOSOPHICI (ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO); IX. ORDO STVDII IVRIDICI (ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO; ANNO TERTIO); X. ORDO STVDII MEDICI ET CHIRURGICI (MEDICINA: ANNO I.; ANNO II.; ANNO III.; ANNO IV.; ANNO V.; CHIRVRGIA: ANNO I.; ANNO II.); XI. ORDO STVDII THEOLOGICI (In Vniuersitate: ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO; ANNO TERTIO; ANNO QVARTO; In Lyceis Episcopalibus, et Ordinum Religiosorum Domiciliis cum quatuor Professoribus: ANNO PRIMO; ANNO SECVNDO; ANNO TERTIO; ANNO QVARTO); XII. RELATIO De Professoribus Theologiae Vniuersit. (Lycei Episcopalis Dioecesis) pro Semestri Anni Scholastici 180; RELATIO De Professoribus Theologiae Ordinis Prouintiae pro Semestri Anni Scholastici 180; RELATIO Super Profectu in Moribus, et Literis Cleri iunioris in Seminario Dioecesis Theologiae studentis, pro Semestri Anni Scholastici 180.

⁴⁵Usp. *Ratio educationis* iz 1806. Tabela VIII. i XI. nalaze se kao dodatak na kraju navedene knjige.

Veneris	Philosophia Theoretica Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae Mathesis Pura.	Philosophia Theoretica Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae. Mathesis Pura.	Historia Vniuersalis. Physica.	Physica. Philosophia Theoretica.	Historia Vniuersalis Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica.	Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica. Philosophia Practica.
Sabbati	Philosophia Theoretica Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Mathesis Pura.	Philosophia Theoretica Mathesis Pura.	Historia Pragmatica Hungariae. Mathesis Pura.	Historia Vniuersalis. Physica.	Physica. Philosophia Theoretica.	Historia Vniuersalis Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica.	Physica, Historia Naturalis, et Oeconomia Rustica. Philosophia Practica.
<p>Praeterea notandum: I. Doctrinae Christianae impendentur duae per singulas hebdomades horae, Auditoribus Philosophiae, sicubi fieri potest, simul congregatis secundum §. 216. II. Lingua et Literatura Hungarica suas horas habere debet. III. Institutio Linguae Graecae est extraordinaria IV. Studia Vniuersitati propria sunt sub §. 114.</p>								

Prema *Ordo Studii Philosophici*, filozofski je studij trajao 2 godine ili 4 semestra. Predavanja su bila ponedjeljkom, utorkom, srijedom, petkom i subotom, i to prijepodne 2 sata i poslijepodne 2 sata; utorkom poslijepodne nije bilo predavanja. Četvrtkom i nedjeljom nije bilo predavanja. *Mathesis Pura* je »Čista matematika«, a *Mathesis adplicata* »Uporabna matematika«.

ORDO STVDII THEOLOGICI				Tab. XI.
In Vniuersitate.		In Lyceis Episcopalibus, et Ordinum Religiosorum Domiciliis cum quatuor Professoribus.		
ANNO PRIMO		ANNO SECVNDO		ANNO PRIMO
Semestri	I. Chronologia, Geographia, Historia Ecclesiastica. Lingua Sacra, et Hermenutica V. T. II. Hermeneutica V. T. Historia Eccl.	I. Patrologia, Historia Literaria Theologiae. Lingua Graeca, et Hermeneutica N. T. II. Hermeneutica N. T. Institutiones Theologicae.	I. Professor vnus tradit Historiam Ecclesiasticam, vti pag. 123. et Institutiones Theol. quotidie duabus horis, vide ibidem. II. Alter primis tribus mensibus Elementa Linguae Hebraeae, tum toto anno Hermeneuticam V. T. quotidie 2. horis.	I. Idem explanat Historiam Lit. Theol. et Institutiones Theologicas cum Patrologia quotidie per duas horas. II. Professor S. Scripturae primis 3. mensibus Linguam Graecam, dein Hermeneuticam N. T. quotidie 2. horis.
	ANNO TERTIO	ANNO QVARTO	ANNO TERTIO	ANNO QVARTO
Semestri	I. Theologia Moralis. Theologiae Dogmaticae pars I. II. Earumdem continuatio.	I. Ius Ecclesiasticum. Theol. Dogm. pars II. II. Continuatio priorum, Theologia Pastoralis, et Eloquentia Sacra vtroque Semestri.	I. Professor Dogmatices explicat Theologiam Dogmaticam cum Polemica quotidie 2. horis. II. Professor Theologiae Moralis exponit hanc, et Pastoralem quotidie 2. horis.	I. Idem continuat residuam Dogmaticae partem cum Polemica. II. Professor, qui Moralem priore anno tradidit, hoc anno docet Ius Ecclesiasticum per duas quotidie horas.
	Cum in Cura Animarum praecipuus sit vnus, et maxima vtilitas Eloquentiae Sacrae, et Methodi Catecheticae, curabunt Domini Dioecesani, vt in hac etiam Clerus iunior informetur, et exerceatur.			

Ordo Studii Theologici pravi razliku između teološkog studija na sveučilištu i na biskupskim licejima i u redovničkim kućama s četvoricom profesora. Trajanje je studija bilo isto, to jest 4 godine ili 8 semestara. Raspored je predavanja pojedinih predmeta različit, ali u biti se radilo o istim kolegijima. Na koncu se nalazi napomena koja vrijedi za sve studente teologije: Budući da je u skrbi za duše osobiti probitak i veoma velika korist svetog govorništva i katehetske metode, dijecezanska će se gospoda pobrinuti da se u tome i mladi kler obrazuje i vježba.

9. Odgoj svećenstva za biskupa M. Krtice (1773.-1805.)

Na bečkoj se konferenciji, među ostalim pitanjima, raspravljalo i o odgoju svećenstva. Biskup Krtica je u svojoj predstavi, od 18. veljače 1780., zatražio da se ustanovi za naše biskupije, barem za prvo doba, minimalan broj od 12 klerika. Biskup je za svoj prijedlog naveo i razloge, koje je uvažio car i kralj Josip II. i izdao 16. veljače 1781. fundacionalnu povelju (zakladnu povelju), spis od iznimne važnosti za našu biskupiju, u kojoj treći dio normira *odgoj sjemeništa* (i nemoćišta). Fundacionalna je povelja ustanovila, prema razmjeru svećenstva, troškove za 10 klerika. Josip II. je već tada imao na umu svoje osobne nazore o odgoju duhovnika. Stoga je bio protiv toga da se u Đakovu otvori studij teologije, te je odredio da se 10 klerika pošalje na Bogoslovni fakultet u Budim.

Dvorskim dekretom od 30. ožujka 1783. ukinuo je sve filozofske i teološke škole⁴⁶, a mjesto njih osnovao skupna sjemeništa (*seminaria generalia*) i to 9 u čitavoj ondašnjoj državi, od kojih su za nas važna osobito dva: u Zagrebu i Požunu (današnja Bratislava). Ti su zavodi bili sasvim izvan biskupova nadzora i vlasti, a potpuno su ovisili o smjeru i duhu kako svog rektora, tako i profesora na bogoslovnom fakultetu. Kabinetskom odlukom, od 20. svibnja 1790., odredio je nasljednik Josipa II., car i kralj Leopold II., da se ukidaju skupna sjemeništa na koncu tekuće školske godine. Biskupima se priznaje pravo da od jeseni 1790./1791. svaki u svojoj biskupiji podigne i uspostavi svoje vlastito sjemenište i da sam vodi nadzor nad odgojem i naucima ili, da upotrijebimo današnji način izražavanja, nad odgojem i obrazovanjem. Tako su skupna sjemeništa doživjela svoj neuspjeh, odgojivši samu jednu generaciju svećenika.

⁴⁶ »Den 1. Novemb. I. J. hören alle philosophischen und theologischen Schulen... auf«. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 40. U navedenom tekstu krivo piše mjesec »Novemb.«, a treba biti: »Novemb.«.

Odredbe Josipa II. pogubno su djelovale na prirast svećenika kojih je bivalo sve manje, ne samo u našim biskupijama, nego i u svim biskupijama tadašnje države. To je potaklo cara Franju I. da izda na Blagovijest 1802. ručno pismo o regulaciji svećenstva, bez sudjelovanja episkopata. Biskupi su ipak uvidjeli vladarevu dobru nakanu, kojom je Crkvi želio pomoći, pa su naknadno pristali da se skoro u svim biskupijama vijeća o provedbi osnova Franje I. U 4. točki spomenutoga ručnoga pisma stoji da su za važnu duhovnu službu potrebni muževi kreposna života, i radini, a takvi se mogu ponajviše odgojiti pod neposrednim nadzorom i upravom biskupa, stoga svaki biskup treba imati svoje vlastito sjemenište, a u njemu se treba, ako u mjestu sveučilišta ili liceja nema, uvesti trogodišnji studij teologije, s trima ispitanim profesorima, koji će predavati prema propisanoj »učevnoj osnovi«.

Kad su biskupu Krtici prispjele vladareve odredbe, 13. srpnja i 28. rujna 1802., sazvao je on 2. prosinca iste godine sve članove kaptola, sve arhidakone i dekane na dogovor. Na sastanku je dogovoreno kako će se namicati glavnicu i dohoci, i to: 1. za odgoj mlađega svećenstva; 2. za starost i onemoćalost službujućeg svećenstva. Prihvaćeno je načelo da se svi svećenici nadarbenici trebaju obvezati da će oporučno ostaviti objema zakladama neku svotu, a ako bi netko izostavio zapis, ili umro bez oporuke, od njegove bi se čiste ostavštine uzelo 5% za sjemenište i 5% za nemoćište. Taj je statut odobrio car Franjo svojim rješenjem 11. ožujka 1803.

O pitanju samog osnutka sjemeništa tom se prigodom nije raspravljalo, ali se već tada znalo da se bliži taj dan. Posebnim dvorskim dekretom, od 11. travnja 1804., na svim su licejima sistematizirana četiri profesorska mjesta. »Učevna osnova«, »učevni tekstovi« trebaju biti suglasni s onima na bogoslovnim fakultetima. U Beču je obnovljen i otvoren Pazmanov kolegij (1802.-1804.), a u isto vrijeme i Središnje sjemenište u Pešti (1804./1805.), a do jeseni 1805. trebala su se podići u svakoj biskupiji dijecezanska ili biskupijska sjemeništa. Stoga je biskup Krtica već u ljeto 1804. počeo pripremati građu, a 23. siječnja 1805. poslao je Namjesništvu u Budimu i nacrt nove zgrade za sjemenište. U proljeće iste godine počeli su se kopati i temelji za novu zgradu, u kojoj bi bilo mjesta za 24 pitomca.

Izbor mjesta za gradnju sjemeništa nije se svidio Stolnom kaptolu. Članovi su Kaptola primijetili da će prostor biti premalen, nacrt manjkav, a prostorije na predviđenom mjestu tamne. Stoga su kanonici savjetovali biskupu da

odabere neko drugo zgodnije, prostrano i prozračno mjesto, koje bi se moglo naći u biskupskom vrtu. Biskup Krtica je tada bio u dobi od 79 godina i nije htio odlučiti bilo što protiv volje svog skorog nasljednika, pa je ostao pri svojoj prvoj nakani. Usred tih rasprava biskup Krtica umire 31. svibnja 1805., ostavivši za sjemenište, osim građe, 20.000 forinti koje je čuvala posebna straža, pod kaptolskim pečatom, u biskupskoj rezidenciji.

Odgovor je Namjesništva stigao 7. lipnja 1805. i nije zatekao biskupa Krticu u životu, a glasio je da se svakako do jeseni otvori sjemenište u Đakovu. Zbog nastalog spora ista je vlast odredila da jedan njezin član, »konzilijar« (savjetnik ili vijećnik) Antun Mandić, pođe u Đakovo, ondje sve pregleda, sasluša i o svemu izvijesti Namjesništvo. U prvom mjesecu »sedisvakancije« (*sedis vacatio* - prazna stolica) rodila se među članovima nova misao o potpunom premještanju biskupske stolice u Osijek, gdje bi župna crkva u Tvrdi postala katedralom, a u blizini bi se našla i rezidencija za biskupa, kanoničke kurije i zgrada za sjemenište. Pregledavši gradilište budućeg sjemeništa, susjedni samostan braće sv. Franje u Đakovu i njihov samostan u Brodu, Antun Mandić je odlučio da se redovnici đakovačkog samostana premjeste u brodski, a da se zgrada đakovačkog samostana povisi, proširi i iznutra uredi za sjemenište. Pripreme su za sjemenište bile potpuno dovršene u jesen 1805. Glas o tome proširio se nadaleko, a kapitularnom su vikaru⁴⁷ Vitmanu počeli stizati, još za Mandićeva boravka u Đakovu, prijave i molbe kandidata, među kojima je bilo i onih koji su već završili drugu i treću godinu teoloških nauka, a izrazili su želju da budu primljeni u našu biskupiju. Mandić je kapitularnom vikaru preporučio da može primiti do 24 kandidata, a ako ih se javi više, da višak pošalje u Zagreb ili Ostrogon.⁴⁸

10. Sjemenište za vrijeme biskupa A. Mandića (1806.-1815.)

Nakon smrti biskupa Krtice biskupska je stolica u Đakovu bila prazna punu godinu dana. Car i kralj Franjo predložio je Piju VII. na prvome mjestu zagrebačkog prepozita (predstojnik Kaptola) i priora (poglavar samostana) vranskoga Antuna Mandića, koji je 14. lipnja 1806. i bio imenovan za biskupa,

⁴⁷ Kad je biskupska stolica prazna, kaptol je stolne crkve, u roku od 8 dana od primitka vijesti o tome, bio dužan izabrati kapitularnog vikara (*vicarius capitularis*), koji je mjesto kaptola upravljao biskupijom, o čemu usp. *Codex Iuris Canonici*, iz 1917., can. 432., § 1.; A. CRNICA, *Nav. dj.*, str. 91., br. 277.

⁴⁸ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 38.-56.

14. lipnja posvećen za biskupa u Budimu, a 26. listopada uveden u stolnu crkvu u Đakovu. A. Mandić rođen je u Požegi 16. kolovoza 1740. Naša je biskupija u biskupu Mandiću stekla muža koji je svim svojim osobnim vrlinama, svojom prošlošću i svojim osobnim zalaganjem upravo sjajno dokazao da će se kako Dekret Tridentskog sabora, tako i želja cara Franje bez odlaganja provesti u djelo. Već prvih dana biskupova dolaska u Đakovo, počele su stizati molbe i prijave sa svih strana, a osobito iz triju županija Slavonije, a bilo ih je i iz Hrvatske i Ugarske. Javljali su se teolozi koji su na drugim učilištima završili prvu, drugu ili treću godinu studija. Osim njih, javljali su se i oni koji su završili 6 razreda gimnazije (takozvani »retorici«), ali i oni koji su završili samo filozofiju ili koji su drugdje završili prvu godinu filozofije.

Zbog tolikog broja prijava biskup Mandić se našao u neprilici. Za studij je teologije već sve bilo spremno, pozvani su profesori već počeli stizati u Đakovo. Problem je bio u tome što su javila i 22 prelaznika filozofije, na koje se u prvo vrijeme nije ni mislilo. Biskup se opravdano bojao odbiti prijavljene filozofe. Ako ih odbije, nagodinu bi izostao natječaj za studij teologije, što bi već na samom početku pogubno djelovalo na tek osnovano sjemenište. Istina, u to su vrijeme postojali javni tečajevi filozofije na državnim licejima (*lycea regia*), ali na njih biskup još nije mogao ni misliti. Za njih se tražilo dopuštenje vladara, a uz to i četiri sustavna profesorska mjesta za filozofiju, povijest, fiziku i matematiku. Osim toga, upravo 1806. izašao je za kraljevske javne liceje jedinstveni *Ratio educationis*, koji je propisivao uvjete koji su, u ono vrijeme, za biskupa bili neizvodivi.

Neko se rješenje problema ipak naziralo. Naime, biskupu je bilo dobro poznato da je vladar dao pristanak na zamolbu ostrogonskoga primasa (i nekih redovnika) da za njegove biskupijske potrebe otvori *Privatum studium philosophicum*. Nadalje, biskup je vidio kako nijedno naše učilište u zemlji (osim zagrebačkog) nema filozofiju; ona tri najbliža, požeško, osječko i vinkovačko, imaju samo 6 običnih gimnazijskih razreda. Uzevši sve te okolnosti u obzir, utemeljitelj je Sjemeništa odlučio otvoriti i pripravnici tečaj za bogoslovlje, to jest dvogodište filozofije, sa značenjem privatnoga studija.⁴⁹

Na red je došlo rješavanje drugoga pitanja koje se odnosilo na poglavarstvo i upravo samog alumnata (pitomaca), ali ne kao učilišta, nego kao svećeničkog odgojilišta, to jest kao »Sjemeništa«. Trebalo je postaviti četvoricu

⁴⁹Usp. isto, str. 57. i 62.-63.

poglavora: rektora, vicerektora, duhovnika i prefekta, po uzoru uređenja drugih sjemeništa. Za rektora je imenovan Djuro Sertić, za vicerektora Josip Blagajac (za ekonomiju), za duhovnika profesor dogmatike Jakobi, a za prefekta profesor biblijskih nauka Leitner (za vanjsku stegu i nadzor nauka izvan školskoga vremena). Kada je biskup postavio poglavarstvo, proglasio je da svi koji su primljeni trebaju ući u Sjemenište na dan Svih svetih i sabrati se prije početka nauka pomoću duhovnih vježbi. Tada su u Sjemenište ušla 53 filozofa i teologa, koji su svi bili klerici i to: Filozofi I. godine – 6; Filozofi II. godine – 13; Teolozi I. godine – 6; Teolozi II. godine – 8; Teolozi III. godine - 16 i Teolozi IV. godine – 4. Kasnije su im se pridružila još trojica svjetovnjaka. Nakon duhovnih vježbi, u četvrtak 1806., došao je biskup Mandić u pratnji stolnoga kaptola u Sjemenište, gdje ga je dočekaio njegov rektor Djuro Sertić s poglavarima. Tom je prigodom biskup Mandić održao govor mladeži, poglavarstvu pitomaca i profesorskom zboru koji, na žalost, nije sačuvan.

»Anno 1806«, svečano počinje glavna knjiga profesorskoga zbora, »quo Franciscus I. haereditarius Austriae Imperator, Rex Hungariae, Bohemiae, Croatiae, Sclavoniae et Galliciae etc. feliciter provincias sibi subjectas regebat; Ecclesiam universam Christianam-Catholicam Summus Pontifex Pius VII. moderabatur, Ecclesiisque Cathedralibus Bosnensi seu Diakovariensi et Syrmieni Canonice unitis praeesse coepit Illustriss. ac Revssim. Dominus Antonius Mandich...«. ⁵⁰ U istom se svečanom proglasu stoji: »vigore et in conformitate praecitati Benigni Decreti Regii«, to jest spominje se Dekret od 1. listopada 1806., br. 19.921, kojim se zgrada otaca sv. Franje predaje biskupiji »pro Seminario Cleri junioris«, a troškovi se adaptacije namiruju jednim dijelom iz ostavštine pokojnog biskupa Krtice (ukupni su troškovi bili 42.000 forinti). Tako je 6. studenoga 1806. ostao u trajnoj uspomeni Sjemeništa. Stoga je i kasnije školska godina počinjala u mjesecu studenome, kako je to u ono vrijeme bilo u cijeloj ondašnjoj državi, a kod nas upravo 6. studenoga, sve do 1831., a od te godine dolazi do postupne promjene. Od 1832. školska godina počinje 15. listopada, a od 1833. početkom istoga mjeseca, kao što je to i danas. ⁵¹

Dan nakon otvorenja Sjemeništa, u petak 7. studenoga, pozvao je pro-direktor Opoečanin profesorski zbor u svoj dom na prvi službeni sastanak, na dogovor za »prelekcije« (javna predavanja) i »učevne« knjige iz pojedinih

⁵⁰ Usp. isto, str. 69.-70.

⁵¹ Usp. isto, str. 70.-71.

disciplina. Na tom je sastanku najprije pročitana *Systema Studii Theologici* koji je izdalo Namjesništvo 1803., br. 16.704. Suglasno tim propisima, odabrane su »učevne« školske knjige. Kao i na drugim fakultetima i licejima, uvedeni su, na temelju istih propisa, autori za teologiju i filozofiju. U filozofiji je bilo 10 predmeta i za svaki predmet po jedan autor, a u teologiji 14 predmeta i za svaki predmet barem po jedan autor.

Na trećem je sastanku kod Opoevčanina, 12. prosinca, u dogovoru s ravnateljstvom Sjemeništa, izdan Domaći red za alumnat, koji je bio trovrstan: 1. U dane praznika; 2. Nedjeljom i blagdanom i 3. U »dneve« škole. Ustajanje je uvijek bilo u pet sati, a u »dneve« škole prelekcije su bile od 8-10 i od 14 do 16 sati. Proforski je zbor donio i Red predavanja u filozofiji i Red predavanja u teologiji. *Ratio educationis* iz 1806. propisivao je za javne liceje dvogodišnjeg tečaja: 4 sata za nauk vjere, 7 sati za logiku i metafiziku, 9 sati za čistu i uporabnu matematiku, 9 sati za fiziku i prirodopis s naukom o gospodarstvu, 9 sati za pragmatičku ugarsku povijest i opću povijest. Prema tome, u obje godine filozofije bilo je 38 »učevnih ura«, kako su ih u ono vrijeme nazivali.⁵²

Kada je sustavni rad i život u zavodu počeo, javio je Mandić 10. prosinca 1806. palatinu (kraljev zamjenik u Ugarskoj), nadvojvodi Josipu, da je Sjemenište »božjom pomoći, svladav mnoge i teške zapreke« osobno otvorio 6. studenoga. Osim toga, Mandić je javio da je bio prisiljen uvesti i studij filozofije, jer ga, osim u udaljenom Zagreba, nema u cijeloj zemlji, a o njemu ovisi i sam studij teologije. Na Mandićev izvještaj stigao je 12. listopada 1807. odgovor Namjesničkoga vijeća iz Budima, s kojim je utemeljitelj Sjemeništa mogao biti zadovoljan. U odgovoru se, među ostalim, tražilo da se profesori liceja, ukoliko to do tada nije bilo učinjeno, trebaju *podvrći strogom ispitu* tako da se, obdržavši propisani način, izvještaj o uspjehu obavljenoga ispita dostavi spomenutom namjesništvu.

Mandić je o osnutku Sjemeništa izvijestio i papu Pija VII. Biskupu je u ime Pija VII. odvratio kard. Carandini, predsjednik Kongregacije za tumačenje Tridentskoga sabora, kojoj je još Pio IV. odredio zadaću da bdije nad provođenjem dekreta Tridentskoga sabora u život, a u prvom redu dekreta o sjemeništu. Njegov je odgovor ushitio biskupa: »Vix verbis explicari potest«, kardinalove su riječi od 5. studenoga 1807., »quanta voluptate Amplitudinis Tuae litterae affecerint summum Pontificem, quantamque attulerint delectationem Eminentissimi

⁵²Usp. *isto*, str. 71.-74.

ssimis Patribus Trid. Juris interpretibus, ad quos earum literarum cognitio pertinet...«.⁵³

Prvi su semestralni ispiti obavljani od 16. do 21. ožujka 1807. Bilo je odlučeno, 11. ožujka, da se oni obave što svečanije i javno. Pravo proziva ispitanika imao je prodirektor, a pravo samog pitanja profesor pojedinoga predmeta. Uspjeh je ispita bio vrlo dobar. Oni koji su pali na ispitu, morali su prvih dana svibnja ponoviti ispit, a ako bi ponovno pali, za njih je biskup imao samo jednu poruku: *ad saeculum eos esse dimittendos*.⁵⁴ Uspjeh je bio veoma uspješan i na javnom ispitu drugoga semestra, koji je do 1832. završavao tek 15. kolovoza. Mnogi su posjetitelji bili upravo iznenađeni. Neki su iz svećeničkih krugova, a neki, što je vjerojatnije, od pozvanih gostiju, pripisivali takav uspjeh potajnom dogovoru između ispitivača i kandidata. Ta je sumnja uvrijedila cijeli učiteljski zbor, a ponajviše prof. Bartola Fišera. Na sastanku, održanom 7. studenoga 1807., poveo se razgovor o tom pitanju. Fišer je predložio da se umjesto usmenih pitanja uvedu pismena, koja će kandidat sam sastaviti i tako ukloniti i svaku pomisao na pristranost ispitivača, što je većina profesora i prihvatila. Tako su kod nas kod ispita uvedene *theses*, već nakon isteka prve godine studija. Osim semestralnih ispita, naredio je Mandić prve godine i mjesečne ispite (*examina menstrua*), ponajviše zbog toga da se uvjeri u sposobnost onih teologa koji su, samo zbog malog broja svećenstva, trebali što prije primiti svete redove i poći u pastvu.⁵⁵

11. Sjemenište i njegova učilišta

Sjemenište je bila jedna cjelina koja je obuhvaćala dvije stvarnosti: odgoj i nauk ili, da upotrijebimo današnji način izražavanja, odgoj i obrazovanje. O odgoju smo već govorili, a sada treba nešto reći i o obrazovanju u Sjemeništu. M. Pavić govori o značaju Sjemeništa i položaju »u obziru naučnom«. On govori o Sjemeništu i njegovim učilištima, ali bismo mogli reći da se radilo samo o jednom učilištu koje je imalo dva odsjeka: filozofski i teološki. Sjemenište je po svom postanku i opstanku nosilo i naziv *Licej*. Novije ga doba, kaže M. Pavić za svoje vrijeme, radije zove kao i svoje vršnjake u drugim biskupijama *Dijecezansko bogoslovno učilište* ili *Dijecezanski bogoslovni zavod*, što je puki

⁵³ Usp. *isto*, str. 75.-76.

⁵⁴ Usp. *isto*, str. 77.

⁵⁵ Usp. *isto*, str. 77.-78.

prijevod njemačkoga *Diözeanlehranstalt*. Oni koji ga tim drugim imenom nazivaju, žele naglasiti njegov značaj privatnog instituta, za razliku od instituta s pravom javnosti (*lyceum publicum*).⁵⁶

Spisi našeg zavoda redovito ga zovu *Lyceum* ili *Lyceum episcopale*, počevši od dana otvorenja, a predsjednik mu glava, *Lycei huius episcopalis Prodirector*. Ako je neka vrsta liceja postala uz pomoć cijele zemlje ili države, onda su to bili zemaljski ili državni liceji, a ako je koji licej nastao uz pomoć Crkve, dijeceze ili biskupa, onda je to crkveni, dijecezanski, ili biskupski licej. Licej u Đakovu nosi naziv *Biskupski licej* od svog postanka. Biskupski je licej u oba svoja odjela bio uređen prema ondašnjem propisu cara Franje, koji je izašao u glasovitom kabinetskom listu na Blagovijest 1802. U tom su pismu naglašene dvije točke od kojih se prva odnosila na odjel »filozofički«, a druga (u pismu četvrta) na studij teologije. Na tim se odredbama temelji i naučna uredba Biskupskoga liceja u Đakovu, kao i svih sličnih zavoda, osobito u Ugarskoj, koji su otvoreni početkom 19. stoljeća.⁵⁷

Riječ »licej« dolazi od grčke riječi *lykeion*, a označavala je školu u Ateni u kojoj je predavao Aristotel. U Zapadnoj se Europi riječ »licej« upotrebljavala za tip srednje škole.⁵⁸ Liceji su neka imitacija naučnih zavoda Družbe Isusove od konca 16., a osobito od početka 17. stoljeća. Budući da Družba Isusova nije mogla sama osnivati novih potpunih sveučilišta, ponajprije za svoje potrebe, a kasnije i za javne, više je otvarala naučne zavode s dva tečaja: pripravnim (filozofija) i završnim (teologija). Uz oba je tečaja skoro redovito postojalo i odgojilište, koje je nosilo različite nazive: internat, konvikt, kolegij, sjemenište. Kroz cijelo 17. stoljeće, sve do polovice 18., ne samo naučna, nego i odgojna struka bila je u rukama Družbe Isusove. I filozofija i teologija na liceju, kao i stega u kolegiju bile su pod upravom isusovaca.

U sustavu i organizaciji nastave isusovci su vrlo dosljedno dijelili nastavu dječaka (6 razreda) od više »filozofičke« pripreme. Kad je neki đak završio 6. razred, bio je potpun humanist, ali se za filozofiju tražila zrelija dob i poseban

⁵⁶Nakon smrti biskupa Mandića o tom je pitanju došlo do rasprave i izjave dvorske »naukovne« komisije koja se ovako izjasnila: »Das Verhältnis der theologischen Professoren an den Dioecesan Lehranstalten gegen die Professoren an Universitäten und Lyceen ist das Verhältnis einer Privatlehranstalt zu den öffentlichen.« *Isto*, str. 83.

⁵⁷Usp. *isto*, str. 83.-84.

⁵⁸Usp. B. KLAJIĆ, *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1990., str. 803.

viši tečaj, koji je bio priprava za ozbiljnu znanost. Taj je viši tečaj ušao u sustav posebnog učilišta da mu bude predvorje. Ta je priprava trajala pune tri godine. Strogi ispit obavljen iz sedam »slobodnih umijeća«: artes liberales, gramatika, aritmetika, geometrija, muzika, astronomija, dijalektika i prava filozofija, bio je jedini uvjet za pristup na fakultet.

Za vrijeme Marije Terezije dva je puta provedeno preustrojstvo sveučilišta (1752. i 1774.), a nauka je od Družbe Isusove prešla u ruke dominikanaca, pijarista, augustinaca i svjetovnih svećenika, ali je još bilo na snazi načelo da se na druge fakultete ne prima nitko, tko nije završio tri godišta filozofije.⁵⁹ Studij je filozofije, jedino predvorje više znanosti, a bogoslovne napose, uveden u mnoge liceje. Mandić je to u Đakovu učinio na vlastitu ruku, ali je njegova uredba naknadno dobila odobrenje od mjerodavne vlasti, dapače i pohvalu za taj čin. Premda je taj studij, kao i cijeli licej u Đakovu, bio biskupijski zavod (*lyceaeum episcopale*)⁶⁰ uskoro su ga počeli pohađati ne samo mladići iz okoline Đakova i Slavonije, nego i iz daljih krajeva.

Mandić i njegovi nasljednici očito nisu smatrali potrebnim osnovati *javni* studij filozofije, jer su za to ponajprije trebali sistematizirati četiri učiteljske stolice, za svaki predmet po jednu (za filozofiju, povijest, fiziku i matematiku), a uz to još i za nauk vjere i duhovne nagovore (»exhorte«). Naime, svaki je od njih bio uvjeren da je Licej u Đakovu namijenjen u prvome redu svrhama i potrebama biskupije i teološkoj nauci. Unatoč tomu što je tečaj filozofije imao značaj biskupijskoga studija, pohađala su ga u velikom broju i djeca svjetovnoga staleža. Njegove su se svjedodžbe priznavale ne samo od drugih studija filozofije i liceja, nego i od akademija i sveučilišta. Onome tko je završio filozofiju u Đakovu, bio je otvoren put na akademije i sveučilišta.⁶¹

Isto valja reći i za studij teologije na našem liceju. Prema Rautenstrauchovom naučnom planu od 3. listopada 1774., i prema ručnom pismu cara Franje od 25. ožujka 1802., smatrao se potpunim teološkim studijem svaki licej koji

⁵⁹ Od tog je pravila iznimno odstupio Josip II., 12. listopada 1783., da bi mogli stupiti u teologiju i oni koji nisu imali tri godišta filozofije, ali su iz nje s uspjehom položili ispit. Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 87.

⁶⁰ Usp. *isto*, str. 87., gdje je krivo preveo latinske riječi *lyceaeum episcopale* s »biskupijski zavod«. Naime, na drugim je mjestima svugdje latinski pridjev *episcopale* ispravno preveden s »biskupski«. Osim toga, ovdje se i prvi put latinska imenica pojavljuje kao *lyceaeum*, a ne kao *lyceum* ili *liceum*. U službenim spisima stoji: *lyceum*. Usp. *Ratio educationis* iz 1806., Tab. XI.

⁶¹ O filozofskom studiju i njegovom razvoju na Biskupskom liceju u Đakovu usp. S. PLATZ, *Osnutak Visoke filozofsko-teološke škole 1806. u Đakovu i razvoj filozofskog studija*, u: *Diacovensia* 12 (1996.), str. 9.-22.

je imao četiri sistematizirana profesorska mjesta i sva četiri ispitana i odobrena profesora. I s obzirom na naučne osnove i školske knjige, naš je licej držao korak s ostalim licejima u drugim biskupijama. Propise je o tome donosilo Namjesničko vijeće u Budimu, u ime vladara, a na prijedlog svega episkopata (sve do 1809.). Tako je s obzirom na školske tekstove već od samoga svog početka teološki odjel našega liceja koračao skupa sa svojim vršnjacima u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj. Tako je stvarana zajednička baština svih katoličkih instituta u srednjoj Europi. Profesori i đakovački đaci imali su u ruci istu knjigu koju su imala i njihova braća u Freiburgu (Njemačka), Virzburgu, Beču, Pragu, Pešti, Innsbuku, Gracu, kao i studenti u Zagrebu, Pečuhu i Kaloči.⁶²

Regulacija je sjemeništa iz 1802. zahtijevala da se dužnost rektora Sjemeništa redovito povjeri jednom članu kaptola. Međutim, Mandić je ubrzo zapazio da se nitko od 6 ondašnjih članova kaptola, koje je on zatekao, nije mogao isključivo posvetiti upravi Sjemeništa, bilo zbog visoke životne dobi, bilo zbog služba u samom Kaptolu. Zbog toga je Mandić predložio vladaru da se osnuje i sedmo mjesto kanonika, koji bi trebao preuzeti upravu alumnata. Kruna je odobrila biskupov prijedlog i 11. travnja 1807. izdala zakladnu povelju sedmoga kanonika, a ujedno i rektora. Za tu je službu bio predložen, i izabran, bivši suplent (zamjenik) moralne i pastoralne teologije, gorjanski župnik Franjo Kolungjić.

Licej je u Đakovu postigao svoje konačno uređenje, kako za pripravni, tako i za teološki odsjek, zakladnom poveljom cara i kralja Franje od 6. ožujka 1812. Njezin treći dio konačno normira cjelokupno uređenje Sjemeništa. Tako je car Franjo odobrio naše sjemenište i »učevni« zavod s oba svoja odjela, s filozofijom i teologijom i uvedenom naučnom osnovom. Sav biskupijski duhovni pomladak odgaja se i uči u istom sjemeništu, a samo će se po dvojica od njih slati u peštansko središnje sjemenište. Čim se dostigne dovoljan broj svećenika za pastoralnu službu, ograničit će se broj svih pitomaca na 36, kao *numerus fixus*, tako da bi ih prosječno bilo 12 u filozofskom, a 24 u teološkom odjelu. U oba odjela ustanovljen je broj od šest profesora, dva za filozofiju, a četiri za teologiju, koji će predavati prema odobrenoj naučnoj osnovi. Profesore plaća blagajna Sjemeništa, a plaća je dvojice najstarijih profesora u teologiji bila 700 forinti, dvojice mlađih u teologiji 600 forinti te dvojice u filozofiji po 500 forinti godišnje, s time da je svaki profesor godišnje plaćao 200 forinti za stan, hranu, svjetlo i ogrjev, što mu je bilo osigurano u samom sjemeništu.⁶³

⁶²Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 85.-90.

⁶³Usp. *isto*, str. 91.-94.

12. Disciplinarni red za svjetovne đake

Vrhovni nadzor nad filozofskim odjelom vodio je, kao i svuda u ono vrijeme sve do 1850., *supremus direktor scholarum*⁶⁴ u Hrvatskoj i Slavoniji, Ljud. Marić, a nakon njega Josip Sermage. U filozofskom su odjelu u Đakovu bile dvije vrste polaznika: *klerici*, koji su se nazivali i alumni ili pitomci, i *svjetovnjaci*, ili vanjski đaci, koje današnjim jezikom zovemo laici i to samo mladići, jer po ondašnjem shvaćanju djevojke nisu išle na studij. Prve školske godine, dok je broj svjetovnjaka bio neznatan, prodirektor (podravnatelj) Liceja nije smatrao potrebnim za njih izdati neki posebni stegovni ili *disciplinarni red*. Međutim, čim se u jesen 1807. prijavilo 20 svjetovnih đaka za studij filozofije, izdao je Opoevčanin, u dogovoru s profesorskim zborom, 7. studenoga 1807., prvi kratki naputak za vladanje svjetovnih đaka u 8 točaka:

1. Koji padne u drugi⁶⁵, neće biti primljen u alumnat;
2. Predavanja su dužni pohađati u isto vrijeme, prije i poslije podne, skupa s alumnima;
3. Svaki dan će u 7 i 15 pobožno pribivati službi božjoj u sjemenišnoj crkvi;
4. Nedjeljom i zapovjednom svetkovinom polazit će *Sacrum cantatum*, »prediku« i u crkvi katedralnoj;
5. Svaki mjesec će se barem jedanput ispovjediti i pričestiti, nakon pričesti alumna, u katedrali;
6. Čuvat će se noćnoga skitanja i odlaska u *gostione* »pod oštrom prietnjom«;
7. Izbjegavat će »hrdjava društva«;
8. Vladat će se, riječju, »izgledno i kod kuće, i izvan nje«.⁶⁶

Navedeni kratki Opoevčaninovi disciplinarni napuci vrijedili su za svjetovne mladiće samo pet godina. Iz samih se navedenih propisa može lako uočiti

⁶⁴Usp. M. PAVIĆ-M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer. Biskup bosansko-đakovački i Sriemski. God. 1850.-1900.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1900.-1904., str. 11. U navedenom je tekstu latinska riječ »director« krivo napisana: »direktor«.

⁶⁵Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 97. Čini nam se da ovdje nešto manjka. Vjerojatno je trebalo biti: »u drugi red« ili možda čak »u treći red«? Naime, isti Autor na str. 100. spominje i »treći red«, što je značilo pad na ispitu i ponovno polaganje istoga predmeta.

⁶⁶Usp. *isto*, str. 97.-98.

da se radilo o mladićima katoličke vjere. Međutim, sve veći broj polaznika filozofije iz raznih krajeva, raznih vjera i narodnosti i, dakako, različite ćudi, a potom i izgredi koji su se u Đakovu znali dogoditi, prisilili su novoga prodirektora Ivana Matizovića, koji je na pragu školske godine 1812./1813., a poslije povelje o ustrojstvu zavoda na sjednici 5. studenoga 1812., priopćio cijelom učiteljskom zboru novi i to do u tančine iscrpni disciplinarni red, koji je nosio naziv *Communes Studiosae Juventutis Leges (pro saecularibus)*.

M. Pavić donosi 21 točku, označenu od slova »a« do slova »v«. Mi ćemo ovdje iznijeti samo ono što smatramo važnijim za bolje shvaćanje mladića onoga vremena i njihovih problema.

- Disciplinarni red polazi od duhovnih vrijednosti. Budući da je vjera dužnost svakoga »građanina«, đaci su Liceja dužni iskazivati štovanje profesoru vjere i »exhortatoru«, uredno trebaju polaziti sate profesora vjere, svake srijede i subote, u 10 prijepodne, a »ekshortaciju« svake nedjelje poslije službe božje u sjemenišnom blagovalištu.
- Svaki dan u pola osam trebaju dolaziti k presvetoj žrtvi u crkvi zavoda. Nedjeljom i svetkovinom trebaju dolaziti u osam sati k sv. žrtvi u sjemenišnoj crkvi, a poslije toga slušati »eksohrtu« u »refektoriju« (blagovaonica).
- Dužni su se ispovijedati svakog mjeseca, a radi evidencije trebaju predati ispovjedniku svoje ime i prezime, s danom i mjesecom obavljene ispovijedi.
- Nakon duhovnog dijela slijede neke zabrane i preporuke. »Pozorište« (kazalište) i ples uopće se zabranjuju, pa čak i u pratnji roditelja ili skrbnika.
- Isto vrijedi glede pohađanja gostiona, svratišta i kavana, sumnjivih kuća za sastanke i igara za novac. Najstrože se zabranjuju svađe, psovke, rugobe, oružje svake vrste (puška, pištolj, mač, nož, toljaga) i svaka strka.
- Najstrože se zabranjuju međusobne uvrede (»injurie«) zbog narodnosti, vjere ili porijekla. Prepirke zbog vjere i obreda imaju se izbjegavati jer, ako se đaci i razlikuju po vjeri, treba da se sjedinjuju ljubavlju.
- Dužni su čuvati noćni počinak građana i svoj, pa zimi u devet, a ljeti u deset sati trebaju biti u svom stanu; u protivnom past će kao bunitelji javnoga mira u vlast noćne straže, a sutradan pod jurisdikciju Liceja.

O tim su obaviješteni i županijske oblasti i gospodari kuća u kojima đaci prebivaju.

- Čim neki đak stigne u Đakovo, s nekog drugog liceja ili akademije, dužan je istog časa prijaviti prodirektoru sebe i svoj stan. Stanove ne smiju po volji mijenjati bez privole prodirektora.
- Prestupnici ovih zakona dobivaju prvi put opomenu, a potom ukor, prema naravi »prestupka«, u četiri oka ili javno, a kaznu izriče sam prodirektor ili profesorski zbor na sjednici. Teži se prekršaji kažnjavaju zatvorom (carcer), blažim ili strožim: *Si alia corporis castigatio visa fuerit necessaria, eo quoque in promptu erit*. Nepopravljivi se isključuju.
- Onaj koji padne prvoga semestra iz nauka u treći red, dužan je koncem lipnja podvrci se ponovnomu, strogom popravnom ispitu. Ako đak drugoga semestra padne u treći red, ne može prijeći u viši razred (filozofije), nego mora ponoviti školu (čini nam se da bi bilo bolje da stoji: »ponoviti godinu«). Ako ne ispravi treći red u prvome semestru, mora »bezodvlačno« ostaviti školu.⁶⁷

Tim su disciplinarnim redom, u kojem se vjerno zrcali cijelo ono doba, uglavnom završeni propisi za studij filozofije. Otada se studij filozofije s obzirom na svoj vanjski odnos i nutarnje uredbe počinje razlikovati od teološkog odjela, a po naredbi Zagrebačkoga školskog nadzorništva, od 12. prosinca 1812., vode se za filozofiju i posebni akti i zapisnici »zborova«. Premda je car Franjo, u dogovoru s vrhovnim nadzornikom teoloških studija, primasom Ugarske, bio načelni protivnik onih učitelja koji su išli za tim da sjaje znanjem, a manje koriste nauci, pa je posebnim pismom iz Optuja, 11. listopada 1809., preporučivao da se predaju *doctrina plana et jus planum*, nije se mogao protiviti pravednoj želji Bogoslovnoga fakulteta u Pešti da se prirede i uvedu za sva bogoslovna učilišta što bolji školski tekstovi: *libri classici*.

Budimsko namjesničko vijeće izdaje 5. listopada 1813. nacrt novoga plana za profesore i teološke discipline. Prema tom nacrtu, trebao je i dalje ostati isti broj profesora (4), ali bi svaki profesor trebao svake godine predavati obje svoje discipline u četiri odijeljene predavaonice, a ne kao do tada u dvije godine, u dva spojena tečaja. Tako bi se svake školske godine predavala ne četiri, nego svih osam glavnih studija. Pri raspravi o spomenutom nacrtu profesorski

⁶⁷Usp. isto, str. 97.-101.

zbor je zapazio i njegove prednosti i nedostatke. On priznaje da bi bilo dobro svake godine proći sve discipline, što bi se i moglo provesti na fakultetima s barem 8 profesora, od kojih svaki predaje samo svoju struku. Drukčije bi to bilo na liceju s upola manjim brojem profesora. Stoga je profesorski zbor predložio svoju osnovu prema kojoj bi se sva četiri godišta teologije trebala podijeliti na dva odijeljena auditorija. U prvi bi spadali teolozi I. i II. godine, koji bi sačinjavali kroz dvije godine skupni kolegij, a u drugi bi auditorij spadali teolozi III. i IV. godine, pa bi kroz dvije godine tvorili skupni kolegij. Izgleda da je većina liceja, barem onih u Ugarskoj, preporučivala upravo takvu osnovu, jer je ona bila odobrena rješenjem priopćenim od Namjesništva, 5. rujna 1815., br. 20.824, i ostala normativom za studij teologije skoro do kraja prošloga stoljeća.⁶⁸

Ministar kulta i nastave, grof Leo Thun, izdao je 16. rujna 1849., nacrt za novi ustroj gimnazija, a odmah potom zakon o reorganizaciji sveučilišta, 27. rujna 1849. Posebnom su se naredbom, od 30. lipnja 1850., trebala urediti bogoslovna biskupijska i redovnička učilišta. Po novom je školskom sustavu filozofija izgubila svoj prijašnji akademski značaj: Ona je odijeljena od višega učilišta i postavljena u srednju nastavu, kao njezin završetak, u 7. i 8. razred. Negdašnji su »filozofi« nakon Thunove reforme postali »gimnazijalci«. Na bogoslovne su se nauke primali samo oni koji su nižu i višu gimnaziju završili dovoljnim uspjehom.⁶⁹

Zaključcima biskupske konferencije iz 1849. i ministarskom naredbom od 30. lipnja 1850. načelno je riješeno pitanje odgoja i obrazovanja budućih svećenika. Biskup je opet stekao nezavisan položaj, a bogoslovna su učilišta postala opet pravi biskupijski zavodi. Biskup je od tog vremena svojom vlašću ujedno i pravi *director studii theologici*. Ono što je odredila ministarska naredba, uskoro je postalo predmetom nove rasprave između nositelja vrhovnih vlasti, crkvene i državne, koja je završena konvencijom između Sv. Stolice i ondašnjeg vladara, sklopljenom 18. kolovoza 1855.⁷⁰

Prigodom 100. obljetnice Sjemeništa u Đakovu, u našem je *Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske*, počeo izlaziti niz članaka iz pera M. Pavića. Prvi je članak izišao u br. 6, 1906., a nosio je naslov *Biskupijsko sjemenište u Đakovu (1806.-1906.)*.⁷¹ Kasnije su svi njegovi članci o Sjemeništu pretiskani iz

⁶⁸Usp. *isto*, str. 101.-105.

⁶⁹Usp. *isto*, str. 218.

⁷⁰Usp. *isto*, str. 207.

⁷¹Usp. GBBS 34 (1906.), br. 6, str. 43.-47.

Glasnika i izdani kao posebna knjiga (1911.), pod istim naslovom: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.—1906.*

13. Nova zgrada Biskupijskoga sjemeništa

Zgrada franjevačkoga samostana u Đakovu, u kojoj je započeo redoviti život i rad u Biskupijskom sjemeništu, srušena je 1912. Iste je godine biskup đakovački i srijemski, dr. Ivan Krapac, započeo graditi današnju zgradu prema nacrtu Dionisa Sunka, arhitekta iz Zagreba. Glavni se ulaz zgrade nalazi na sjevernoj strani ispred kojeg je Trg J. J. Strossmayera. Nakon glavnog ulaza slijedi predvorje u kojem se, na desnoj i lijevoj strani zida, nalaze dvije mramorne ploče s urezanim napisima na latinskom jeziku. Na desnoj ploči stoji da je uz pomoć kraljevske vlade i darežljivošću biskupa dr. Ivana Krapca te biskupske menze ovo sjemenište iz temelja podignuto i novo izgrađeno 1913. godine.⁷²

Na lijevoj se ploči nalazi kratki povijesni pregled važnijih godina vezanih uz mjesto na kojem je izgrađeno novo Biskupijsko sjemenište. U slobodnom prijevodu tekst glasi da je najprije na ovome mjestu postojao samostan zboru reda braće sv. Franje, sagrađen godine 1347., koji su Turci srušili poslije Mohačkoga poraza. Nakon poraza Turaka godine 1687. bio je obnovljen za rezidenciju bosanskih biskupa, sve do biskupa Jurja Patačića de Zajezda, koji je ponovno zgradu darovao zboru reda braće sv. Franje (godine 1714.). Godine 1753. izgrađen je novi samostan, a napokon ga je, godine 1806., biskup Antun Mandić pretvorio u biskupijsko sjemenište (*seminarium dioecesanum*); ponovljenim je promjenama, osobito nakon zemljotresa dana 24. ožujka 1884., zatim susljedno godine 1893. i 1903. brigom biskupa J. J. Strossmayera prošireno i obnovljeno.⁷³

⁷²»SVCCVRSV REGII REGIMINIS ET MVNIFICENTIA EPISCOPI DR. JOANNIS KRAPAC MENSAEQVE EPISCOPALIS SEMINARIVM HOC FVNDITVS ERRECTVM ET NEOAEDIFICATVM ANNO MCMXIII.«

⁷³Hic loci primitus monasterium conventus fratrum ordinis S. Francisci a 1347. erectum, post cladem Mohaçianam a Turcis in ruinam redactum, exstabat. Clade Turcarum a. 1687. reparatum residentia episcoporum bosnensium usque ad episcopum Georgium Patačić de Zajezda fuit, qui iterum conventui fratrum ordinis S. Francisci aedem donavit (a. 1714.). A. 1753 novum monasterium aedificatum, a. 1806. denique ab episcopo Antonio Mandić in seminarium dioecesanum conversum, iteratisque vicibus, praecipue post terrae motum die 24. Martii 1884., deinde successive a. 1893. et 1903. cura eppi J. G. Strossmayer auctum ac renovatum est.

14. Zakonik kanonskoga prava iz 1917. i 1983. o sjemeništima

Zakonik kanonskoga prava iz 1917., koji je stupio na snagu 19. svibnja 1918., u Knjizi III., Dio IV., Naslov XXI., govori o sjemeništima (kann. 1352-1371).⁷⁴ On određuje da svaka biskupija mora, na prikladnom mjestu koje za to odredi biskup, imati sjemenište (*seminarium*) ili zavod (*collegium*), u kojem će se, prema sredstvima i opsegu biskupije, odgajati stanoviti broj mladića za klerički stalež. Treba nastojati da se napose u većim biskupijama osnuju dva sjemeništa, to jest malo, za obučavanje dječaka u naukama, a veliko za pitomce (*pro alumnis*), koji uče filozofiju i teologiju. Ako se biskupijsko sjemenište (*seminarium dioecesanum*) ne bi moglo osnovati ili ako se u osnovanom sjemeništu ne bi mogla davati prikladna obuka, osobito u filozofskim i teološkim predmetima, biskup treba poslati pitomce u tuđe sjemenište, osim ako se s apostolskim autoritetom osnuje međubiskupijsko ili pokrajinsko sjemenište (kan. 1354, §§ 1-3). Prema tome, i Zakonik kanonskoga prava shvaća sjemenište kao jednu cjelinu u kojoj se odvija odgoj i obrazovanje budućih svećenika.

Sadržajno iste odredbe nalaze se i u Zakoniku kanonskoga prava iz 1983., u Knjizi II., Dio I., Naslov III., Poglavlje I. *Odgoj i obrazovanje klerika* (kann. 232-264).⁷⁵ Svaka biskupija, gdje je to moguće i korisno, treba imati veliko sjemenište (*seminarium maius*). Ako ga neka biskupija nema, pitomce koji se pripremaju za svete službe treba povjeriti nekom drugom sjemeništu ili treba osnovati međubiskupijsko sjemenište (kan. 237, § 1). Ako se pitomci u samom sjemeništu posvećuju studiju, ono treba imati, uz poglavare, i nastavnike (*magistri*) koji predaju različite predmete, međusobno usklađene (kan. 239, §§ 1-2).

Zaključak

Poznata je izreka mnogih saborskih Otaca o Tridentskom saboru koji se, kako piše kard. Sforza Pallavicino⁷⁶, nisu ustručavali izjaviti sljedeće: da taj Sabor nije ništa drugo korisno odlučio, osim što je osnovao sjemeništa, već bi

⁷⁴Usp. CODEX IURIS CANONICI, Pii X P. M. iussu digestus, Benedicti P. XV auctoritate promulgatus, u: AAS (1917.), Pars II.

⁷⁵CODEX IURIS CANONICI, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, u: AAS 75. (1983.), II., a Fontium annotatione auctus, Libreria Editrice Vaticana 1989.; *Zakonik kanonskoga prava*, Zagreb, 1988., a s izvorima, Zagreb, 1996.

⁷⁶Usp. S. PALLAVICINO, *Istoria del Concilio di Trento*, IV., izd. A. M. Zaccaria, Rim, 1833., str. 344.

samo to bila dovoljna nagrada za sav napor i brige. Tu odluku treba smatrati jednim od najprikladnijih i najizvrsnijih sredstava da se poprave zli običaji. Naime, u svakoj državi redovito se događa to da imamo takve građane kakve smo odgojili. Biskupijsko sjemenište u Đakovu prvo je i najvažnije djelo biskupa Mandića. Kako je on časno i slavno svoje mjesto i pastirsko dostojanstvo obnašao i uzorno dovršio, najbolje je izrekao njegov još slaviji nasljednik kod prijena pokojnikova pepela u grobnicu nove katedrale. Tom je prigodom J. J. Strossmayer rekao »da je Mandić zamišljatelj svega boljega i uzvišenijega u biskupiji« iz prošlih vremena.⁷⁷

Biskupijsko je sjemenište u Đakovu bila jedna cjelina koja je obuhvaćala dvije različite stvarnosti: odgoj i obrazovanje budućih svećenika. Za odgoj su skrbili sjemenišni poglavari, na čelu s rektorom, a za obrazovanje profesori, na čelu s prodirektorom. Sjemenište je imalo i učilište koje se sastojalo od dvaju odsjeka: filozofskog i teološkog. Stoga je Sjemenište od svoga postanka, s obzirom na obrazovanje, nosilo i naziv Licej (*Lyceum*) ili Biskupski licej (*Lyceum episcopale*). Iste godine kada je osnovano Biskupijsko sjemenište u Đakovu, stupila je na snagu i *Ratio educationis*, u kojoj je u ondašnjoj državi proglašeno preuređeno jedinstveno školsko uređenje za sve vrste škola, uključujući i visoke škole teologije, prava, medicine i filozofije. Studiju teologije, prava i medicine obvezatno je prethodio dvogodišnji studij filozofije, a teološki je studij trajao četiri godine, i to ili na sveučilištu, ili na biskupskim licejima ili u kućama redovničkih zajednica.

⁷⁷Usp. M. PAVIĆ-M. CEPELIĆ, *Nav. dj.*, str. 10.-11.

DIOCESAN SEMINARY IN ĐAKOVO – FROM THE ESTABLISHMENT TO 1918

Nikola Škalabrin

*Catholic Faculty of Theology in Đakovo,
J. J. Strossmayer University of Osijek
Đakovo, Croatia*

Summary

This article is dedicated to the establishment of the Diocesan Seminary in Đakovo which celebrates its 200th anniversary (1806 – 2006). While after the Council of Trent (1545 – 1563) seminaries were being established in other parts of Europe, all the way from Rome to Zagreb, our two dioceses, those of Đakovo and Srijem, were in the authentic state of slavery. After Slavonia and Srijem had been liberated from the Turks, Catholic Church began to restore both spiritually and materially. Soon the Diocese of Bosnia and the Diocese of Srijem were united (1773), so the requirements of the Decree issued by the Council of Trent, according to which each diocese should have its own seminary, were finally fulfilled. The author starts with the beginnings of the Church, portraying its care for the formation of priests to be, providing the basic characteristics of the catechetical, parish, monastery, diocesan and archdiocesan schools. The establishment of the universities was accompanied with the foundation of the institutes (collegia), with the principal purpose of providing food and lodging for the university students, thus facilitating their dedication to their studies at several faculties of the university. At the London Council (1556) the term seminary was used for the first time. It denoted the institute for the formation of the clergy. This Council inspired the Council of Trent to issue the Decree on obligatory foundation of diocesan seminaries. Almost 250 years later bishop Antun Mandić established the Diocesan Seminary in Đakovo.

Key words: Council of Trent, institute, seminary, minor and major seminary, diocesan and inter-diocesan seminary, philosophy, theology, formation, education, academy, university, diocesan lyceum.